

A TISZA NÉV MÉG A VÁLYOGKUNYHÓBAN IS VESZÉLYES VOLT A KOMMUNIZMUSBAN

– *Oláh-Gál Elvira beszélgetése a borosjenői és szegedi gróf Tisza család marosvásárhelyi leszármazottjával, gróf Tisza Kálmánnal* –

A Tisza család gyökerei az Árpád-házi királyok korába nyúlnak vissza. A családnév későbbi korokban is feltűnik Biharországban, ismertté mégis a török hódoltság korától válik. Temesvár és Várad elfoglalása után az erdélyi fejedelemségben nyernek tisztségeket és birtokot, így Belső-Erdélyben és Székelyföldön. A török hódoltság után visszaszerzett bihari birtokon a Tisza család egyik legbefolyásosabb főúri családok egyike lesz. A trianoni békediktátum megpecsételte nemcsak a birtok sorsát, amelyet a határ szó szerint kettévágott, hanem a család további életét is, hiszen ma a Tisza család leszármazottjai az Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Magyarország, Svájc és Románia területén élnek. A Marosvásárhelyen élő Tisza Kálmánnak ez utóbbi jutott súlyos örökségül. Ritkán szerepel a nyilvánosság előtt, a beszélgetést is csak sok évi várakozás és hosszas rábeszélés után vállalta. Időközben összeállította családjának A Tisza család krónikáját. Érdekes olvasmány. Ezzel indult beszélgetésünk:

– *Kinek írta, milyen megfontolásból a családi krónikát?*

– 2003 tavaszán felkértek, hogy a *Korunk* számára írjak a Tiszákról, családom második világháború utáni helyzetéről, arról, hogy miként vészeltük át az 1949 tavaszán végrehajtott kitelepítések utáni súlyos éveket. Megvallom, kezdetben valóban nem akartam vállalni e megbízatást, de sorstársaim rábeszélésére, főként gr. Degenfeld-Schonburg Sándor, Németországban élő rokonomnak, valamint a magyar történelmi nemesi családok által létrehozott Castellum Alapítvány (melynek egyik alapító tagja vagyok) akkori ügyvezető alelnökünk, néhai Torma Miklós meg Komoróczy György, kitelepítést átélő sorstársaim ösztönzésére eleget tettem a megtisztelő felkérésnek. Bár jóval túlléptem a szerkesztőség által megszabott 12-14 oldal, számomra elégtételt jelentett, hogy a beküldött anyagot teljes egészében elfogadták és 2003 decemberében közölték egy gyűjteményes kötetben,

*Álló- és mozgóképek – Vázlat az erdélyi főnemességről*¹, amely bizonyos mértékben visszaemlékezés a 20. század sötét évtizedeire, az erdélyi magyar főnemességet és nemességet ért történelmi igazságtalanságra. Mivelhogy tarsolyomban még sok minden szerepelt, bővebbre szabtam, 80-90 oldalnyi terjedelemben foglaltam össze a családtörténetünket, és 2003–2004 táján külföldön élő rokonaimnak is elküldtem, akikről korábban kaptam néhány régi családi fotót is. Az 1989 decemberi változások után az anyaországi rokonok révén olyan könyvekhez is hozzájuthattam, amelyeket korábban Romániába behozni tilos volt, becsempészni óriási reszkírt jelentett. Jóval a változások után, Marosvásárhelyen egy nemzetközi könyvvásáron bukkantam rá egy 2004-ben kiadott CD-re, rajta a teljes *Turul*² folyóirat, benne dr. Komáromi András a borosjenői Tisza családról írt tanulmányával, amely annak idején a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság szakfolyóiratában, a *Turulban* jelent meg 1895-ben, külön lenyomatban, folytatásban, négy közleményben. Ezt a forrást felhasználva készült el 2005-ben a legutóbbi bővített családtörténeti összeállítás, *A Tisza család krónikája*, amelyet korabeli feljegyzések, tények, emlékek alapján állítottam össze. A közel 200 oldalnyit kitevő családtörténet, néhány képpel illusztrálva, főleg családom részére készült, továbbá rokonoknak, barátoknak, és a Tiszák közéleti szereplése iránt érdeklődő szimpatizáns ismerőseimnek is juttattam egy-egy példányt. Remélhetőleg valamikor az unokák is szívesen elolvassák majd, miután felcseperednek.

– *A Tisza család borosjenői és szegedi előnevet visel. Borosjenő*³ *a hajdani Zaránd megyei ősi fészek, honnan a szegedi név?*

– A hajdani Zaránd vármegyei Boros-Jenőn, a török birodalom határán az ismeretlenből felbukkanó – deákként emlegetett – I. Tisza Györgytől vezetjük a családfát, a leszármazás tőle szakadatlan. Ő sze-

1 Kovács Kiss Gyöngyi: *Álló- és mozgóképek – Vázlat az erdélyi főnemességről*. Kolozsvár, 2003, Komp-Press Korunk Kiadó.

2 *Turul*, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye, 1883–1950, Arcanum Digitális Adattár, CD-ROM, A teljes adattár egyben, 2004.

3 „Bihar vármegye egyik előkelő, tekintélyes, régi, birtokos nemes családja azon családcsoporthoz, melyek mint Boros-Jenőn birtokosak, erről vették előneveiket. A család címere a vért kék udvarában zöld téren álló páncélinges és sisakos magyar vitéz, jobb kezében kivont kardja hegyén törökfejet, bal kezében három szál búzakalászt tartva. A vért fölötti koronás sisak takarója jobbról aranykék, balról ezüstvörös.” (Nagy Iván: *Magyarország családai*, XIV. kötet, Arcanum)

rezte a Borosjenő határában fekvő jószágokat I. Rákóczi György idejében. Ahogy feljegyezték, kardjával, vitézségével és birtokszerzési hajlamával szerzett magának hírnevet és vagyont. Borosjenő akkortájban az Erdélyi Fejedelemségnek erős védőbástyája volt, a környék úgynevezett futott nemeseinek igen gyakran nyújtott oltalmat, menedéket. Tisza György deák is azok közé a földönfutó nemesemberek közé tartozhatott, kiket a török az ősi hajlékból világgá üldözött. A korabeli források tanúsága szerint 1636. június 21-én I. Rákóczy György fejedelemtől Arad, Csanád és Temes vármegyében tizennégy falut és pusztát kapott adományba. Az adománylevélben „Georgius literatus Tisza Makainus de Boros Jenő” neve szerepel, ami arra mutat, hogy nemrégén költözködhetett Borosjenőre, és mint Makóról jött embert említik. Később mint „nobilis jeneiensis” azaz jenei nemesnek nevezi magát. Állandó lakhelye a Fehér-Körös mentén, az Erdélyi Fejedelemséghez tartozó Borosjenő volt, ahol szerény kúriája állott, de Nagyvárad központjában is volt háza. Borosjenő várának egy ideig kapitányi tisztségét is viselte. Nyilván nem véletlen, hogy a család nemesi előnevét Borosjenőről vette.

A grófi cím és szegedi előnév Tisza Lajostól, Tisza Kálmán miniszterelnök testvérétől ered, aki királyi biztosa volt az árvíz sújtotta Szeged újraépítésének. Négy év alatt újjáépült a romba dőlt város. Tisza Lajosról nevezték el a belvárosi körutat, ami a kommunista érában, 1953 után Sztálin nevét kapta, majd lett Lenin körút, és ma ismét Tisza Lajos nevét viseli. Amikor a király megerősítette a nemességét és grófi címet adományozott, akkor kapta a szegedi előnevet, így szerepel a *Királyi Könyvekben*⁴.

Időben visszatérve György deákhoz, megemlíteném, hogy a fejedelemtől kapott birtokadományt feleségével és két sógorával együtt kapta. Felesége az Arad vármegyei, régi birtokos családból származó Cserepes Anna volt, és sógorai: Cserepes Dániel deák, valamint Szabó Ábrahám, ez utóbbi 1609-ben Zaránd vármegye szolgabírája volt. Az adományban tehát négyen részesültek. Ugyanekkor, a korábban már református hitvallású Tisza Györgyöt a fejedelem megerősítette korábbi nemesség-

4 A *Királyi Könyvek (Libri Regii, Liber Regius)* a Habsburg-ház 1527–1867, illetve Ausztria–Magyarország 1867–1918 között vezetett iktatókönyvei, jegyzékek, kivonatok, melyekben különféle kancelláriai ügyek fő adatait gyűjtötték össze, pl. a birtokadományozást és nemesítést.

gében is. György deák jelentős személy lehetett, ugyanis Erzsébet nevű leányát Csulai György, erdélyi református püspök vette feleségül. Fia, István, azaz I. Tisza István már rangban is kiemelkedett a környezetéből. 1649-bent Zaránd vármegye szolgabírája, majd követe. 1656-ban alispánnak választották, nemsokra rá, 1656–1658 között portai követ. Ennek tulajdonítható, hogy II. Rákóczi György hadi vállalkozásai után a híres sztambuli Jedikulában, azaz Héttorony várbörtönben raboskodott. Szabadulása után kővári kapitány.

- *Az Erdélyi Fejedelemség korában járunk. Borosjenő is török fennhatóság alá került, és a Tiszák Erdélybe menekülnek, a fejedelem szolgálatába állnak, így lesznek Belső-Erdélyben, sőt Székelyföldön (Székelykeresztúr, Görgényszentimre) is birtokos nemesek.*

- Az említett Tisza István az új fejedelem, Barcsai Ákos szolgálatába állva részt vett Várad védelmében. A védelmi harcok során az öt bástya közül az ostromnak legjobban kitett Aranyos-bástya kapitányaként védte a várat, azonban a hatalmas túlerő bevette Váradot, a Tiszántúl legfontosabb erősségét. Hősiességét feljegyezték a krónikák, 46 napig védte „tanulatlan pattantyúsaival” a várat a gyakorlott tüzérség ellenében. Várad elestével az egész Partiumon a török lett az úr. Tisza Istvánnak pedig minden őstől maradt és szerzett jószágga az elfoglalt várak környékén volt, így mind odavesztek. Erdélybe akart letelepedni, de végül Debrecenben maradt, ahová a megmaradt, kis létszámú várvédők visszavonultak. Arra számíthatott, hogy a törökkel valahogy megalkuszik birtokai felől. Barcsai fejedelem megemlékezvén Tisza István sok hasznos szolgálatáról, Debrecenben harmincadosnak⁵ nevezte ki. 1660 őszén kővári kapitány lett. Barcsai bukása után Tisza István hamarosan elveszti Kőváron betöltött tisztségét. Kemény János, az új fejedelem, hogy az „ország régi érdemes szolgáját” valamivel kárpótolja, kinevezte őt az erdélyi „fiscalis jószágok prefectusának.”⁶ Déván húzta meg magát. Egy nemesi kis udvarházban lakott és igen szerény körülmények között élt feleségével és Sára lányával. Apafi Mihály 1662 tavaszán kelt levelével megerősítette az öreg Tisza Istvánt a dévai ház birtokában, és Torda vármegyében még egy falut, Alsó-

5 A harmincadvám még az Árpád-korból eredő külkereskedelmi vám. A hivatal élén állt a harmincados, latinul tricesimator.

6 A fejedelmi birtokok felügyelője.

más néven Kisfügedet is hozzáadta, hogy a régi, gazdag főember szükségét ne lásson. Ugyanis kísérletei, hogy egykori hatalmas vagyonát visszaszerezze, sikertelenek voltak. Fia, II. István⁷ – aki apja első házasságából, sepsiszentgyörgyi Daczó Zsuzsannától származott, ebben az időben, mint jószág nélkül szűkölködő szegény legény, Magyarországon tartózkodott. Az ősi kardon kívül nem maradt egyebe, mint egy tarisznyára való adományos meg zálogos levél, melyeket híven megőrzött. Amikor meggyőződött, hogy elhunyt atyja magyarországi birtokait semmi úton-módon nem tudja birtokba venni, Erdélybe költözött rokonaival, akik vele együtt Apafi Mihály védőszárnyai alá menekültek és többnyire Torda vármegyében telepedtek le, és a fejedelmi udvarban vagy a csatatéren próbáltak szerencsét. Ő pedig amikor Görgényszentimrén egy kis jószágot kapott adományba, családot alapított, s mint a Torda vármegyei „fiscalis tizedek albérlője”, szerényen éldegélt családjá körében. Amikor arról értesült, hogy a keresztény hadak Buda ostromára készülnek, előszedegette apja régi okleveleit, és Sára húgával, illetve borosjenői Zöldi Gáspár nevű unokatestvérével együtt felkereste a fejedelmi udvart, és Apafi Mihálytól „nova donatio”⁸-t szerzett azokra a Bihar vármegyei birtokokra, melyeket még Barcsai Ákos fejedelem 1659-ben adományozott atyjának. Fia, György, ez időben Bécsben ügyvédnek tanult. A családi hagyomány úgy tartja, hogy apja éppen a birtok visszaszerzéséért neveltette fiát jogásznak.

- Igen érdekes a család történetének ez az időszak. A Tisza család elveszítette birtokait a török hódoltság idején, de a karlócai békekötés után mégis hosszú jogi huzavona után kapta vissza. Miért a több évtizedes pereskedéssel, hány évig tartott a birtokvisszaszerzés folyamata?

- A török teljes kiűzetése, vagyis 1699 után vette kezdetét a családi birtokért folytatott küzdelme, és csak 1760-ban sikerült eredményt elérnie. Ez valóban hosszú idő, jóval több, mint fél évszázad! Ugyanis a Tisza birtokot is meghódítottként kezelték, és a bécsi kamarilla a hozzá közel álló híveinek osztotta szét a visszahódított területeket.

7 Tisza István fia, II. Tisza István, Görgényszentimrén Apafi fejedelemtől kapott egy kis jószágot. Felesége csíkfalvi Bakó Kata, akitől 2 gyereke maradt: egy fiú, György, és egy Klára nevű lány.

8 Olyan adomány, amelyben akkor részesül egy nemesi jószág birtokosa, ha elődei már birtokában voltak. A „lappangó” jog biztosítása.

A Bánságban és Partiumban ezért lett egyszerre annyi új osztrák tulajdonos.

Magyarország felszabadítása után Tisza György⁹ ügyvédként a saját bőrén tapasztalta meg a jószágkereső magyar nemeseket sújtó bécsi komisszió – ún. Neoacquistica Commissio¹⁰ – eljárásait, mely a birtokjogi helyzet rendezése céljából alakult a töröktől visszafoglalt területen. A törökök kiűzetése után sokan szentül hitték, hogy most már egyszerűen fölmutatják a megsárgult pergameneket, és tüstént visszanyerik ősapáiknak drága véren vagy drága pénzen szerzett örökségét. Ugyanis a magyar jog és törvények értelmében a török által bitorolt birtok „visszaszerzett” tulajdon volt, azonban az osztrák hatalom „meghódított” területként kezelte, és az Újszerzeményi Bizottság alá rendelte. Eme bizottság a töröknél is keményebb és kapzsibb hatalomnak bizonyult, számos esetben megdöbbentő visszaélések történtek. Arad és Zaránd megye nagy részét III. Károly (Mária Terézia apja) rokonainak adták. A borosjenői Tiszák birtokait a császár rokonának, Rainaldini modenai hercegnek ajándékozták, mint „kamara-területet”. Hasonlóképpen német nagybirtokosoknak jutott számos magyarországi birtok Békés és Csongrád megyékben is. Erre írta II. Rákóczi Ferenc az *Emlékirataiban*, hogy Leopold császár ezen intézkedése által a maga minisztereit gazdagította, és úgy jellemzi a bizottság működését, hogy „az Magyarországot végső romlással fenyegette”. Tisza György egy egész életet tölt a hiábavaló pörösködéssel. Közben közhivatalt is vállalt, Tordán jegyző, majd alispán volt, de csakhamar visszatért az ügyvédséghez, mely sokkal jövedelmezőbb foglalkozásnak bizonyult. Jövedelmét pedig nem tékozolta el, hanem birtokvásárlások-

9 Tisza György (1680–1754.) a családfán a II., Bécsben tanult jogot. 1698-ban fejezte be tanulmányait. Korának ismert és szakmailag elismert jogásza volt, fél évszázados ügyvédi pályafutása alatt nagy tapasztalatra és tekintélyre tett szert.

10 Az Újszerzeményi Bizottság (Neoacquistica Commissio) 1688-ban létrehozott császári tanácsadó szervezet, 1690–1709 között működött. Alapja I. Lipót osztrák császár és magyar király rendelete, miszerint a régi tulajdonosok a visszafoglalt területeken fekvő birtokaikat csak a birtokjog igazolása és egy tizednyi fegyverválság lefizetése után kapják meg. Ezt a váltságot „jus armorum”-nak, fegyverjognak nevezték. A birtok értékét a bizottság állapította meg, jellemzően felülértékelve azt. A bizottság élén Kollonich Lipót bíboros, esztergomi érsek állt, akit Lipót kamarássá nevezett ki. A Magyar Királyság berendezésére 500 oldalas tervezetet dolgozott ki, ennek lényege Magyarország beolvasztása, azaz átszervezése az osztrák örökösödési tartományok mintájára. A történelmi hagyomány neki tulajdonítja a hírhedt mondatot: „Magyarországot előbb koldussá, azután katolikussá, végre németté kell tenni”.

ba fektette és fél évszázados prókátorsága alatt annyi vagyont szerzett magának, hogy vénségére úri módon élhetett. Tordán lakott, melynek határában szép gazdasága volt, de ezenkívül Udvarhelyszéken és Kolozs vármegyében is volt még jószága. Hites ügyvédként jól ismerte az akkori idők igazságszolgáltatását, és lehetetlennek tartotta, hogy Bécsben a császári kincstárral meg egy uralkodó herceggel szemben – aki ráadásul a király kedvelt rokona volt –, egy ismeretlen magyar embernek adjanak igazságot. Egyébként is, a sok lótás-futás és költekezés görgényszentimrei kis jószágát is elnyelte. Ekkor már jóval túl volt hatvanadik életévén, a peres aktákat, a megsárgult pecsétes okiratokkal, 1747-ben ráhagyta a második feleségétől, rődi Bihary Zsuzsannától született László fiára, aki ebben az időben atyjának szitáskeresztúri (ma Székelykeresztúr) birtokán gazdálkodott, és a per folytatásával bízta meg. Tisza László¹¹ ámbár ügyvédi diplomát nem szerzett, de a törvényt igen jól ismerte. Prókátori hivatottságának már udvarhelyszéki esküdt, azaz „juratus assessor” korában számos tanújelét adta. Szerencsés körülmény volt, hogy Mária Terézia 1748-ban kelt rendeletében az erdélyi fejedelmek adományainak érvényes voltát Arad, Zaránd és Máramaros vármegyékben is elismerte, s ezáltal a Tisza család birtokigényei (is) jogos alapot nyertek. 1748-ban Tisza László perújrafelvételt nyújtott be, amit több mint egy évtizedes pereskedés után nyert meg. A kor neves ügyvédjei segítségével, mert előbb Hajós Sámuel nyerte meg az első fordulót, majd Lechoczky Dávid képviselte Tisza érdekeit, visszaverte a herceg ügyvédjének „repulsióját”¹², és a Királyi Ítéletáblán véglegesen megnyerte a pert. Az ítélet után Tisza Lászlót 1760. szeptember 9-én ünnepélyes keretek között be is iktatták, de nem a család korábbi, Bihar és Zaránd megyei birtokaiba, hanem a Váradi Uradalomból elkülönített és csereként felajánlott Geszt és Mezőgyán községek, valamint az ezekhez tartozó puszták tulajdonába. Az 1760-ban történt birtokba iktatás után Tisza László otthagya Udvarhelyszéken lévő székelykeresztúri birtokát, és Erdélyből Gesztre költözött.

11 Tisza László (Torda, 1723 körül – 1772) a családfán az első e néven. Hitvese bályoki Szénásy Hégen Rebeka (Bécs, 1783. július 7.) Három fia közül egyik gyerekkorában meghalt.

12 latin: fellebbezés

- *Ami szintén nem volt egyszerű...*

- Valóban nem. A „fehérlő” mondája szerint egy fehér lovon, nyakában szőrtarisznyával, s ebben holmi pecsétes iratokkal érkezett Gesztre. Aztán minden elveszni látszott, mert egy bizonyos Jób János nevezetű ember Nagyszebenből egymás után két levelet is küldött a kamarának, melyben a pernyertes Tiszát okirat-hamisítással vádolta meg. Jób János álnév alatt Szöllőssy János keresztúri prókátor rejtőzött, aki valamikor Magyarországon a kincstárt szolgálta. Amikor Tisza László megtudta, hogy mi készül ellene, hamarosan szülőföldjén, Erdélyben termett, és törvényes vizsgálatot kért. Az újrakezdett per Tisza újabb győzelmével zárult. Az erdélyi királyi tábla – Tisza László panaszára – hűtlenségben marasztalta el a vádlóját, és összes javainak elvesztésére ítélte, mert az oklevél-hamisítás hűtlenségi esetet képezett, és a hamis vádlót is aszerint büntették. Az erdélyi birtokainak feláldozása árán kielégítette leánytestvéreit és oldalági rokonait. A bihari birtokokról pedig az uralkodó adományt állított ki a birtokszerző nevére 1766. augusztus 9-én keltezett okiratában.

A Tisza család tehát fél századnál tovább perlekedett, s a görgényi szegény nemesembert, II. Tisza István unokáját irigyelt, gazdag földesúrrá tette. Sokszor úgy képzelem a bécsi bizottság tevékenységét, mint a mai visszaszerzési folyamatot...

- *Geszttel a család történetében új fejezet kezdődött.*

- Geszt¹³ község a környező falvakkal egészen a 2. világháború végéig volt a Tisza család birtokában. A pernyertes Tisza László, amikor a geszti birtokára érkezett, nem volt udvarház vagy kastély a településen, egy „vármegyeház”-nak nevezett régi épületbe költözött be. A következő évben nősült meg. Fiatal feleségét, bályoki Szénásy Hégen Rebekát 1761-ben a Szilágyságból hozta Gesztre, és így Rebekával bevonult az első nő a Tiszák geszti otthonába, vele a női erények, melyekkel bőven meg volt áldva. A törhetetlen hazafiság, mély vallásosság a protestáns világfelfogással hűen követett hagyomány volt a családban, mely apáról fiúra szállt. Ők ketten voltak a geszti családi fészek megalapozói. László

13 Geszt a mai Magyarország keleti szegletében, a Nagyalföld délkeleti csücskében, a magyar-román határ mentén fekszik, közel – a trianoni diktátummal Romániához csatolt – Nagyszalontához. Egykor Bihar vármegyéhez tartozott, ma Békés megyei zsáktelepülés.

rendezte a falu életét, az úrbéri viszonyokat, majd lelkészt hozatott az üresen álló papi lakba, tataroztatta a régi templomot, tornyot építtetett hozzá és orgonát is készíttetett. Tetteiről olvashatunk a *Fekete Geszti Krónikában*, amit Nagy Sámuel, a község jegyzője írt. Tízévnnyi gazdálkodás, építkezés után elhunyt, ő volt az első halottja a geszti családi kriptának. Hitvese tizenkét évnnyi özvegység után, alig negyvenévesen távozott az élők sorából. A koporsója felett 1783-ban tartott halotti búcsúztató különösen kiemeli azon erényét, hogy a szegények, gyámoltalanok, elhagyottak jószívű gondozója, istápolója volt. Emlékét őrzi a debreceni kollégiumnál létrehozott alapítványa, amely két alumnus, vagyis bentlakó diák tartására szolgált, valamint a váradoszai új református templom építésére rendelt jelentékeny, 1000 rhénes forint adománya, melyet életében, még mielőtt e templom építése megkezdődhetett volna, az egyház elöljáróinak kezeihez juttatott.

A pernyertes birtokszerző László második fiával, II. Tisza Lászlóval kezdődik a család közszereplése az új érában. Előbb Bihar vármegye főjegyzője, majd országgyűlési követe lett. Az egyházi élet terén, mely őt az újonnan alakult nagyszalontai egyházmegyében a gondnoki székbe emelte, az egyháziak s világiak paritásán felépülő egyházi autonómiának volt erős híve és támasza. Udvari főméltósági címet viselt, császári és királyi kamarás volt.

– *A geszti birtokot szerző Tisza Lászlótól errefelé már minden nemzedékben találunk jelentős politikusokat vagy közéleti embereket.*

– Tisza László a Teleki családból nősült, 1796-ban Teleki Katával¹⁴ kötött házasságot. Nevükhöz kapcsolódik a geszti kastély építése. Az épület emeleti részén, az ún. „Babilon” alatt levő erkélyen Tisza László és Teleki Kata monogramja és címere volt látható, ami emlékeztette az utódokat a kastély két építtetőjére. Ők a szépszüloim. A kultúra és egyház támogatói voltak, s valóban főúri életre rendezkedtek be. Házasságukból tíz gyermek született, de csak öten érték meg a felnőttkort, közülük egy fiú, a későbbi konzervatív politikus, Tisza Lajos¹⁵ úkapám. Közel tíz éven át a nemesség helyi autonómiájának

14 Teleki Katalin (Nagyszében, 1777 – Váradoszai, 1820) Geszten a Tisza sírbotban nyugszik. Széki gr. Teleki Lajos főkormánybizéki tanácsos és nagyszalontai és feketebátóri gr. Tholdi Sára lánya.

15 Tisza Lajos (Nagyvárad, 1798 – Geszt, 1856) Bihar vármegye aljegyzőjeként kezdte közéleti pályafutását, majd főjegyző. Bihar vármegye legnagyobb földbirtokosa,

tisztségviselőjeként Bihar vármegye első alispánja volt. 1841-ben V. Ferdinánd király Bihar vármegye főispáni helytartójává, úgynevezett „adminisztrátorrá” nevezte ki. Ezáltal a központi hatalom alkalmazottja lett és ennek értelmében a bécsi udvar érdekeit volt hivatott szolgálni. Konzervatív politikusként a reformkorban országosan ismert személyiség volt, ún. adminisztrátorként azonban meglehetősen népszerűtlen lett, alakját kevésbé őrizte meg a történelem iránt érdeklődő olvasók emlékezetében. Amikor Tisza e kinevezést elfogadta, a vármegye, mely hagyományosan Habsburg-ellenes, ellenzéki beállítottságú volt, válszul legnagyobb ellenfelét, Beöthy Ödönt emelte az alispáni székbe. Ha közéleti pályája az adminisztrátori kinevezése előtt befejeződött volna, az utókor emlékezetében a konzervatív nagybirtokos nemesek egyikeként maradt volna meg, anélkül hogy politikai szereplését elítélték volna. Úgy vélem, hogy az utókor talán méltatlanul feledi el. Tévedhetett ugyan politikai nézeteiben, de önző befolyások alatt sohasem állt. Meg volt győződve, hogy a haza csak a nemzet és a király egyetértése mellett virágozhat fel. A gyökeres reformoktól ódzkodott, de nagyságára mutat az a felismerés, hogy 1848-ban azonnal visszavonult a politikától. Halálakor a nekrológok már kiemelik a „köz érdekében” tett adakozásait. Leányiskolát alapított, patrónusa volt a debreceni kollégiumnak. Fiai taníttatását a legjobb nevelőkre bízta, sőt liberális gondolkodókra. A tudományok művelését és az értelmiség támogatását fontosnak tartotta. Igazi Tisza volt – céltudatos, konokul szívós, kitartó.

- *De mi igaz abból, hogy az imént említett Tisza Lajos és a magyar forradalomhoz csatlakozó fiai (László, Kálmán, Lajos) adták a példát Jókai Mórnak a Baradlay család regényes megírásához. A családi hagyomány is így tartja számon?*

- A korabeli tudósításokból tudjuk, hogy a reformellenzék vezetője Beöthy Ödönnel olyan zengzetes politikai csatározásokat vívott, hogy Jókai Mór az egymással szemben álló két nyakas, kemény és elszánt

országgyűlési követ, de követi megbízatásáról lemond és a nemesség helyi autonómiájának tisztségviselőjeként két ízben is a megye első alispánja (1832-1837 és 1837-1841). 1841-től azonban a kormány híveként főispáni helytartó (1841-1848), valamint császári és királyi kamarás. A forradalom kitörése után lemondott tisztségéről és visszavonult geszti birtokára. Néhány hónappal Domokos fia halála után halt meg. Teleki Júliával (1805-1863) Marosvásárhelyen 1825-ben kötött házasságukból hét fiú született, három születés után, Domokos pedig fiatalon halt meg.

harcos küzdelmeinek legizgalmasabb jeleneteit be is vitte *A kőszívű ember fiai* című regényébe, melyben a negatív hős az adminisztrátori posztot betöltő Rideghváry Bence. Ennek fiait – a Baradlay-fiúkat – Jókai többnyire a Tisza-fiúkról, vagyis Lajos fiairól mintázta, akik az 1848-ban kitört forradalom kezdetén az apjukéval szembenálló oldalon találták meg helyüket. Ha Jókai valóban róla mintázta meg Rideghváry Bence adminisztrátori alakját, biztosan keménykezű emberként ismerték kortársai. Legnagyobb fia, László 1848–49-es huszárfőhadnagy, Perczel Mór mellett harcolt, a móri csatában súlyosan megsebesült. Mindenik fiú a liberális párt és függetlenedés híve volt. Egy azonban elmondható, a forradalom leverése után Tisza Lajost nem látjuk azok között, akik álláspontjukat igazolni látták a levert forradalomban. Az „öreg Tisza” az udvar szolgálatában is „jó magyar” maradt, miként akkoriban fogalmazták. Számomra rendkívül rokonszenves. Elsősorban a család életében betöltött szerepét, mint gondos családapát tiszteltem benne. Az elődök tiszteletében, a szülői és gyermekszeretében az igazi keresztyén erények megtestesítője. Gyermeküket a magyar hagyományok és a kálvinista puritanizmus szellemében nevelte.

A reformkor időszakából két számadáskönyve maradt fenn. Nagyra értékelem személyes számadáskönyvét, amit 1841–1845 között folyamatosan, részletesen vezetett. Személyes naplójegyzete számomra azért is értékes, mert számos információt tartalmaz életmódjáról, jelleméről és szokásairól. A saját és a család személyes kiadásait minden részletre kiterjedően közel négy éven át vezette. Gyermekük mellé híres nevelőket, tánctanárt és vívómestert is fogadott. A családjával mindig törődő, gondos édesapa az akkoriban főnnálló bizonytalan közállapotok miatt felserdült fiaitól megkövetelte, hogy jogi tanulmányaik mellett valamilyen kétkezi mesterséget is megtanuljanak. László nevű fia a műbútorasztalos szakmát tanulta ki, míg Lajos a faesztergályosságot választotta. Kálmán (a későbbi miniszterelnök) állítólag kijelentette: „én mindig megélek a tollamból”. Domokos fia költői pályáját is egyengette, a legjobb nevelőt, Arany Jánost fogadta mellé.

Ahogy visszavonult a politikai élettől a forradalom leverése után, amilyen családszerető volt, ahogyan vezette a gazdaságot, az nekem mind rokonszenves. Nem ismerhettem, de valahogy mindig úgy jelenik meg képzeletemben, mint ha személyesen is ismertem volna.

Az utókorra fennmaradt másik számadáskönyvet Tisza Lajos az uradalmi intézőjével, a jószágigazgatóval készítette az 1832–33-as gazdasági évtől kezdődően, évente tételesen kimutatva a bevételeket és kiadásokat, amiket jóváhagyásával zárhattak le. No, ez ma is példaértékű a költségvetés végrehajtásáról. Sajnos, e számadáskönyv csak töredékekben maradt fenn. Az 1843–44-es gazdasági év kiugróan jó évnek számított, az uradalmi bevételek is magasak voltak, a birtok fejlesztésével is törődtek.

– *A kerti lakot viszont, ahol Arany János lakott, már régebben felépítették és múzeummá alakították.*

– Igen, azt is a második világháborúban bontották le, a kastélyt birtokba vevő szovjet hadsereg katonái a sáros út feltöltésére használták fel az épület anyagát. A megmaradt alapokra építették újra Arany kerti házikóját.¹⁶ Korábban az épületet már Tisza István renováltatta a nagy költő iránti tiszteletből, még első miniszterelnöksége idején szeretetből, mert Arany János volt Tisza Domokos¹⁷ házitanítója, még mielőtt kinevezték volna rendes tanárnak a nagykőrösi gimnáziumba. Kapcsolatuk ezután is megmaradt, leveleztek egymással, Arany János irányította Tisza Domokos költői pályafutását. Domokos fiatalon elhunyt és Arany ötletére, befolyására adták ki hátrahagyott verseit¹⁸. Nekem régről megvolt a második, 1889-es kiadás, elég rongyos állapotban, de újrakötöttem. 2013-ban az a kellemes meglepetés ért, hogy a geszti gyökerekkel rendelkező Kisné Góz Ilona, akit levelezés útján régebről ismertem, postán megküldte nekem hasonmás kiadását¹⁹, a „geszti kis poéta” verseskötetét, három példányt is kaptam tőle, bizonyára tudta, hogy két gyerekem is van, ezért nemcsak egyet küldött Budaörsről. Leánya, Dr. Kis Mariann, a Buda Expo Kft. felelős kiadója

16 1967-ben, a költő születésének 150. évfordulóján vetődött fel az ötlet, hogy építsék azt újjá a régi helyén. 1971. június 8-án nyitotta meg a Békés Megyei Tanács, a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Irodalmi Múzeum, benne található az Arany János Emlékmúzeum.

17 Tisza Domokos (Geszt, 1837 – Pest, 1956) Tisza László 1848–49-es huszárfőhadnagy, Tisza Kálmán miniszterelnök és Tisza Lajos királyi biztos öccse.

18 *Tisza Domokos hátrahagyott versei.* Pest, 1857. A versgyűjteményt Arany János rendezte sajtó alá. Második kiadása 1889-ben jelent meg az Olcsó Könyvtár füzetei között, Arany János előszavával.

19 Lásd bővebben: Komoróczy György: Egy Tisza-örökös Arany Jánosról. In *Krónika*, 2017. március 5.

jóvoltából látott újból napvilágot a *Tisza Domokos hátrahagyott versei* című kis kötet, Kisné Góz Ilona²⁰ utószavával.

Arany János a szabadságharc leverése utáni „bús időkben”, életének egyik legnehezebb korszakában kapott Geszten otthont és kenyeret, megbecsülést és szeretetet. Arany János emlékét a Tisza család mindig kegyelettel őrizte. Műveit szorgalmasan olvasta és alaposan ismerte. Köztudomású volt, hogy Tisza István – ki maga is Arany költészetének legnagyobb tisztelői közé tartozott – miniszterelnök korában egyszer előadást is tartott róla *Utazás Arany János körül* címmel. Arany János irodalmi jellegű levelezése Arany László hagyatékából a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárába került. E gyűjteménybe tartozik Arany János Tisza Domokosnak írt 39 levele is, ugyanis az ifjú költőtanítvány korai halála után az édesanya fia féltve őrzött kincseit visszajuttatta a költőnek, s mint levelében írja: „... ha Ön nem használhatja – adja fiának, legyen ez örökség attól, kit Önhöz buzgó ragaszkodása, szellemi testvérjévé tett”. A levél keltezése 1857. január 17. és úgy írta alá, mint leveleit általában: „alázatos szolgálója Tisza–Teleki Julianna”.

– Számontartják a Tisza–Teleki házasságokat? Az említett két nemzedék Tisza–Teleki házasságból született. Tisza Lajos felesége Teleki Julianna²¹ volt. De később például az Ön nagynénje, Tisza Erzsébet Aimée²² Teleki Mihályhoz ment nőül, és a közeli Gernyeszegen éltek.

– Igen. Nagynéném miatt is kerültünk Marosvásárhelyre. Nagypám sokat tartózkodott itt, a kitelepítés után is ide jöttünk. Jó viszonyban voltam nagynénémmel, aki rendkívül művelt asszony volt. Jól emlékszem, 1982-ben hagyta el Erdélyt, ment gyermekei után Nyugat-Európába. Budapesten talákoztunk Tisza Jolánnál, Tisza István miniszterelnök unokájánál, és mondhatom, rám hagyta személyes titkát, hogy

20 2011-ben néhai gr. Tisza István születésének 150. évfordulójára a Tisza István Baráti Társaság *Tisza István Emlékévet* hirdetett. Erre az alkalomra a KT-Electronic Kft. részéről Kisné Góz Ilona karolta fel a Schmidt Henrik által 1923-ban megjelent mű, *Tisza István boldog évei* című kis kötet újrakiadását, és dr. Kis Mariann egyengette megjelenésének göröngyös útját. (A reprintet 2013-ban a KT-Electronic Kft. adta ki. Előszót dr. Maruzsa Zoltán, a Tisza István Baráti Társaság elnöke írt. Budapest, 2011. október 31.)

21 Tisza Lajosné Teleki Julianna (1805–1863, Geszten nyugszik) Teleki József és Teleki Zsófia lánya, Teleki Blanka unokatestvére. Arany László leírásában „az erdélyi arisztokrácia magyaros műveltségű asszonyainak” mintaképe.

22 „Nincsenek illúzióim, tesztek, amit tudok Erdélyben”. Oláh-Gál Elvira interjúja széki gróf teleki Kálmánnal. In *Székyföld*, XVII. évf. 10. sz., 2013, 51–66.

nagy nehézségekkel megkapta az útlevelet, és már nem fog visszatérni, de erről ne beszéljek, mert még bajom származhat, ha a hatóságiak fülébe jut Ceaușescu Romániájában. Arra kért, viseljük gondját Micu bácsinak, Teleki Mihálynak, aki otthon maradt. Gondját nagyon nem kellett viselni, de élmény volt, amikor meglátogatott és mesélt. Az öregúr csak becsukta a szemét és megelevenedett előtte a történelem, fantasztikus emlékezőképessége volt, minden nevet, dátumot tudott. Szóval ilyen formán nagynéném ránk bízta, helyesebben megtisztelt azzal az őszinteséggel, hogy elárulja az Ő titkát. Éppen abban az évben volt fiának, Teleki Kálmánnak²³ az esküvője Brüsszelben, arra ment ki.

- De ez már a 20. század második fele. Menjünk vissza kissé az időben a század elejére, a család romániai történetének kezdetére. Beszéljünk Csegődről.

- Csegőd, a csegődi puszta 1761-től a Tisza családi birtok része. A kastély a 19. század végén épült az uradalomra. Valamikor Tisza Istvánnak²⁴ szánta dédapám, de nagybátyja, dédapám testvére örökös nélkül hunyt el és birtokát szintén Istvánra hagyta, ezért ő kapta meg Gesztet a jobb birtokigazgatás érdekében, ezért örökölte meg Csegődöt a nagyapám, Kálmán²⁵. A családi hagyományhoz híven nagyapám is a debreceni kollégiumban tanult, majd jogi tanulmányait Budapesten és Heidelbergben folytatta. Önkéntes katonaeveit a debreceni 2. huszárezrednél szolgálta le. 1897-ben megnősült. Nagymamám Keglevich Erzsébet²⁶ grófnő volt és a csegődi birtokon laktak. Előtte néhány évet bátyja, Tisza István élt itt családjával. A kastély²⁷ egy

23 Uo.

24 Tisza István (Pest, 1861– Budapest, 1918), a családfán a IV., teljes nevén Tisza István Imre Lajos Pál, politikus, a magyar főrendi ház örökös tagja, kétszeres miniszterelnök, akit az őszirózsás forradalom kirobbanásakor gyilkoltak meg. Tisza Kálmán miniszterelnök és Degenfeld-Schomberg Ilona (dédanyám így írta nevét, a tudósítások gyakran a D.-Schomburg, vagy akár a D.-Schonburg névváltozatot említik) elsőszülött fia, testvérei: Kálmán és Lajos, valamint Paulina br. Radvánszky Béláné. (*A Tisza család krónikája*)

25 Tisza Kálmán Imre Lajos Ágost (Budapest, 1867 – Marosvásárhely, 1947), a nagypapa.

26 Buzini Keglevits Erzsébet (Abony, 1879 – Csegőd, 1920). A Pest megyei Keglevits család több politikust, tudóst adott a magyar kultúrának.

27 A csegődi kastély a 19. században épült eklektikus stílusban, a T-alaprajzú épület kétszintes, magasföldszint és emelet, két szélén toronyszerű rizalitok emelkednek ki a falsíkból, az emeleteket övpárkány választja el egymástól. A főépület bejárója előtt kocsifeljáró volt, később verandát alakítottak ki.

mocsári tölgyerdő közepén épült, a kastély és a park körül meghagyták a terebélyes őstölgyeket, csak részben irtották ki az erdőt. Tisza Kálmán, a miniszterelnök dédapám építtette, és fénykorában hatalmas vadaspark vette körül. Az épületet már eredetileg központi fűtéssel, villanyvilágítással, vízvezetékkel és három fürdőszobával tervezték. Politikai pályáját ismerhetjük a magyar történelemből, ám a családot ért tragédia, azaz Tisza István 1918. október 31. mártírhalála után politikával soha többé nem foglalkozott. Gazdálkodott, csegődi szép gazdasága Nagy-Románia első mintagazdaságai közé tartozott.

– *Mi történt az első világháborúban és a trianoni döntés után?*

– Az új határ, amit a trianoni békediktátummal megrajzoltak, a Tisza birtokot kettévágta. Egyszer hallottam a rádióban egy beszélgetést arról, hogy valakinek a kertjét kettévágta a határ, és a kárvallott gróf Tisza Kálmánhoz ment kérésével, hogy járna közben az igazságtételért, mert hogyan történhet meg, hogy kertjének egyik fele Magyarországhoz, másik fele Romániához tartozik? De hát hogyan segített volna másokon, mikor saját magán sem tudott. Kész tények elé állították, bár a békediktátum után „szabadon” választhatott: vagy megtartja a magyar állampolgárságát és elveszíti Romániához csatolt részeken fekvő ingatlanjait, amiért kártérítést kapna, vagy az elcsatolt terület állampolgárságát veszi fel és marad a birtokon. Nagypám a kisebbségi sorsot, a román állampolgárság felvételét választotta, egyébként is az ígért „kártérítés” kifizetésében sem nagyon bízott. Bár így elveszítette a debreceni Degenfeld–Tisza-palotát, éppen a magyar állampolgárságról való lemondás miatt.

– *Mekkora volt a Romániához szakadt birtok?*

– Ötezer hold körüli volt a birtok nagysága, voltak még ingatlanok is, Váradon például. 1940-ben, amikor a második bécsi döntés alapján Nagyszalonta visszakerült Magyarországhoz, Csegőd továbbra is Románia része maradt. Váradolasziban állt egykor Tisza Kálmán dédapám szülőháza is. Korábban, a 18. század második felében itt a nagyváradi Tisza-házban, inkább kúriának mondhatnánk, a reformátusok II. József császár és magyar király alatt – 1784. január 1-jén – első nyilvános istentiszteletüket tartották, majd hét hónapon át itt hirdette az igét Keresztes József lelkipásztor, ugyanis a városban akkor

még nem volt református templom. Az épület még Mária Terézia idejében épült, az „ódon” épületet 1939-ben bontották le. Sokáig üres telek volt, majd helyére sportpálya épült. A nyolcvanas években többszintes tömbházat építettek a Tiszák egykori telkére. Ugyancsak itt állt Tisza Kálmán néhai miniszterelnök háromalakos bronzszobor-kompozíciója²⁸, ami 1945-ben elpusztult.

Nagyapám a virágzó csegődi gazdaságot már az 1930-as években Édesapámra bízta, aki komoly felkészültséggel és megalapozott szak-tudással továbbfejlesztette azt.

A második világháború után az 1945-ös agrárreformmal²⁹ tovább kisebbedett a csegődi birtok, azonban mintagazdaság címen, román nevén „ferma model”, az átlagosan maximált 50 hektárnál többet meghagytak. Az 1947-es telekkönyvi adatok szerint 175 kataszteri hold (100 hektár) mezőgazdasági terület, valamint Csegőd tőzsomszédságában, de Arad megyéhez, Vadász községhez tartozó birtokon, ahol apám rizst termelt, 45 kataszteri hold maradt a család birtokában. Ugyanis az 1945-ös földtörvény 8. paragrafusa értelmében a rizstermelésre kialakított területek mentesültek a kisajátítás alól. Édesapám 1947-ben még vezető gazdasági pozíciót töltött be, a Szolnoki Cukorgyár Rt. igazgatósági alelnöke volt, ez akkor részvényeivel 18 millió forint tőkés gazdasági társaság volt. Azonban a második földreformmal meghagyott 45 kataszteri hold, mintegy 26 hektár nagyságú rizsföldet 1948-ban a helyi állami szervek kisajátították a gazdasági épületekkel együtt.

28 Tisza Kálmán miniszterelnök szobrára már 1913-ban kiírták a pályázatot. A zsűri az első díjat Szentgyörgyi István szobrászművésznek ítélte oda. Természetesen Nagyváradon kívánták felállítani a szép, hatalmas, bronzból készült háromalakos emlékművet: a főalak, Tisza Kálmán közepén ül, míg a két melléalak közül jobbján Themis, az igazság istenasszonya – intelligens arcú fiatal nőnek megörökítve –, balján pedig egy erőteljes ifjú tartja a *Corpus Jurist* a kezében. A szobrot az első világháború éveiben nem állították fel, és a világháborút követően Várad helyett – a trianoni békediktátum miatt – már Berettyóújfaluban avatták fel, 1928-ban az egykori községháza épülete előtt. A monumentális emlékművet a második bécsi döntést követően, amikor Nagyvárad ismét Magyarországhoz került, Berettyóújfaluból átszállították a történelmi megyeszékhelyre. Ott az akkor már Tisza Kálmán téren (egykoron Szent Egyed utca, ma a Traian park része) állították fel az emlékművet, ám 1945 augusztusában egy éjjel „ismeretlen tettesek” ledöntötték a talapatáról. A szobrot beolvasztották, a talapat még évtizedekig helyben maradt, mígnem 1970-ben Barbu Ștefănescu Delavrancea mellszobrát állították helyére. A tér a két világháború között, a királyi Romániában Ștefan cel Mare moldvai fejedelem nevét viselte, majd a kis magyar világban visszakapta Tisza Kálmán nevét. A szocializmus évei alatt a tér V. I. Lenin nevét kapta, 1990-től nem lett külön neve, beolvasztották a Traian térbe. (Tisza Kálmán: *A Tisza család krónikája*)

29 A 147/1945. számú, agrárreformot tartalmazó törvény.

Szüleink az odaveszett ingatlanok nagyságáról nem közöltek velünk semmit, minek is, ha már elkoboztak mindent, s mások bitorolják, úgysem adják vissza soha... Úgy gondoltuk, ami volt, úgysem jön vissza. Magáról a csegődi kastélyról természetesen gyerekként is tudtunk, arra én is kíváncsi voltam, el is látogattam egyszer ifjúkoromban oda, de a gazdálkodás, a mintagazdaság, öntözéses földművelés ismeretlen volt. Anyám egyszer megemlítette, inkább csak elszólta magát, hogy a kastély körül a határban, ameddig a szem ellát, a földek egykor mind hozzánk tartoztak, de ezt nem volt szabad senkinek sem elmondanunk, nehogy bajunk essen. A '80-as évek elején egyszer elmentünk egy barátommal Csegődre és be akartunk menni a kastélyba. A kapus kérte a személyi igazolványom, és én jóhiszeműen meg is mutattam, de amikor meglátta a nevemet, hogy Tisza és Marosvásárhely, azt mondta „interzis...”³⁰, nem lehet bemenni, idegeneknek állami területre belépni tilos. Nagyot nyeltem, mi mást tehettem volna...

- *Valamit csak tudott a kapus, ismerték Csegődön a Tisza nevet...*

- Igen, sőt másutt is sokan ismerték a nevet, Tisza István miniszterelnök meggyilkolásáról évtizedek múltán is tudtak az emberek, a hatóságok előtt is ismeretes név volt akkoriban. Persze, a faluban még inkább tudták, hogy „Tisza gróf úr”, akit elűztek, Marosvásárhelyre került. Összefüggést nem volt nehéz találni, az utolsó román portás is tudta, hogy ki lehet a marosvásárhelyi Tisza. Én voltam naiv, mert adhattuk volna a barátom személyi igazolványát is, bizonyára szerencsésebben jártam volna. Később aztán meg is ismételtük, akkor már egy magyar nemzetiségű kapussal és a barátom igazolványával bemehtünk az egyébként szellemi fogyatékos gyerekek intézetébe. Lehangozó volt. De ezt a történetet ismerhetjük a '90-es évek elején megjelent képriportból³¹. Képzeliük el, milyen volt egykoron, amikor 1934-ben

30 Román: tilos

31 Az államosított Tisza-kastélyban és a -parkban eleinte sportudulót és a román labdarúgó-válogatottnak is otthont adó edzőközpontot létesítettek. A hanyatlásnak indult épületben később fogyatékos gyermekek számára hoztak létre árvaházat. A 150 férőhelyes csegődi intézetbe Bihar megyéből, illetve Szatmárnémetiből, Kolozsvárról, Vajdahunyadról és Aradról kerültek be gyerekek. Alig két és fél év alatt - 1987 októbere és 1990 márciusa között - 138-an haltak meg közülük, legtöbbször 3-5 évesek voltak. (A kommunizmus bűntetteit vizsgáló intézet feljelentéséből, amelyet 2017-ben nyújtottak be a főügyészségre). A német *Der Spiegel* 1990 márciusában tett közzé képriportot, amely megdöbbentette a világot.

Aimée nénémnek ott volt az esküvője a csegődi birtokon. Nagynénémet annyira megviselte, amivé vált a kastély, hogy valósággal belebetegedett.

– *Kálmánként hányadik a családban?*

– A IV., fiam az V., de már Kálmán unokám is van, mondtam is neki, becsülje meg, viselkedésével szégyent ne hozzon a családnévre, szépapja is Kálmán volt, méghozzá magyar királyi miniszterelnök, aki mindezülig leghosszabb ideig volt kormányfő. Tudni kell azonban, hogy Kálmán mellett más nevük is volt, nagyapám is a Kálmán nevet használta, bár keresztnéve több is volt, Imre Ágost Lajos. Hagyomány volt ez a családban, amit követtünk. Unokám például Kálmán László, a 13. nemzedéket képviseli György deák óta.

– *Ismerte-e a nagyapát, aki Tisza Kálmán Ágost Lajos nevet viselt?*

– Sajnos nem, de annyira közelállónak érzem, hogy ma is elszorú a szívem, ha rá gondolok. Nagyanyám, Keglevich Erzsébet 1920-ban meghalt. Nagyapám valósággal „átcsempészte” a határon a halottat szekéren, egymaga hajtotta a lovakat Gesztre, hogy a családi kriptába temessék. Három gyerekük volt, éspedig: György (édesapám), Imre, aki az első világháborúban tizenhat évesen meghalt, és Aimée Erzsébet, 1934-től Teleki Mihályné. Nagyapám Marosvásárhelyen halt meg, a Tisztviselőtelepen, egy bérvillában, mert utolsó éveit Gernyeszegen, a Teleki birtokon töltötte. Alig két és fél évet lakott Gernyeszegen a lányánál, mert a háborúban a kastélyt is feldúlták a menekülő németek, majd még inkább a bevonuló oroszok, így amikor hazakerültek, akkor lakást bérelt Vásárhelyen. 1947-ben elhalálozott, nem érte meg a kitelepítést, én pedig utána születtem, kényszerlakhelyen, a legnagyobb szegénységben.

– *Beszélt már a mintagazdaságról, gépesített, öntözéses rendszerrel működő növénytermesztésről, ménessel, modern vadgazdálkodással. Ez volt a csegődi Tisza birtok még a királyi Romániában is. Ez még mindig elfogadható állapot volt a családnak?*

– Az első, 1921-es romániai földreform a csegődi mintagazdaságot kezdetben nem érintette. A földreform alkalmazására csak 1926-ban került sor, valószínűleg nagyapám mintagazdaságának köszönhetően.

Ekkor azonban a birtok egy része kártalanítás nélkül odalett. A mintagazdaság megcsonkítva, de működött. Kálmán nagyapám ekkor még nagybirtokosnak számított a magánkézben – Bihar és Arad megyében – meghagyott birtokaival (közel 3000 holdnyi föld), s ez a mai értelemben vett Erdély területén ritka, kivételes esetnek számított. Csegödötől külön adminisztrálta testvére, István számára a nagy kiterjedésű „radványi pusztából” Romániához csatolt 350 hold birtokrészt, melyből a cséffai halastavakat egy szalontai cégnek adta ki bérbe.

1937-ben az Alföldi Cukorgyár Rt. igazgatósági tagja, 1943-ban pedig a részvénytársaság elnöke volt. (A cég részvényeinek összege 6,5 millió pengő volt.)

Családjá számára szép környezetet teremtett birtokán. A kastély szép, gondozott, 22,5 hold nagyságú parkját sétáló- és lovaglőösvények szeltek keresztül-kasul, a lovaglőutak a fák között a kastélyerdőben folytatódtak, valamint a mintagazdaság termékeny táblái közé is vezettek. Csodaszép lehetett akkoriban. A kastélytól nem messze vasúti megállóhely és őrház is volt. Nagyapám pedig ipari vasútvágányt építtetett és keskeny nyomtávú, lóvontatású mezei vasúthálózatot építtetett ki birtokán. Édesapám³² Csegödön született, ő is jogot, kögazdaságot és agrárgazdaságot tanult.

A nagyszalontai születésű Balogh Pál³³ 1936-tól négy éven át fiatal mezőgazdászként, mint uradalmi gyakornok dolgozott a birtokon.

32 Tisza György (Csegöd, 1898 – Marosvásárhely, 1980) doctor juris (a jogtudomány doktora), diplomás kögazdász-agronómus. Első felesége, ordódi Ordódy Erzsébet (Lily) nem szerette a vidéki életet, keveset tartózkodott Csegödön, több évi különélés után elváltak. Második felesége 1946-tól Vékás Erzsébet (1920–1997) nemes lélekkel megáldott, egyszerű származású, református gazdálkodó szülők harmadik gyermeke volt. Ebből a házasságból született György (1947) és Kálmán István (1949).

33 Balogh Pál mezőgazdász 1936–40 között volt alkalmazott. A birtok sajátosságainak megfelelően egyes munkálatok megszervezését és irányítását középvezetők – pusztá-gazdák – látták el a „György gróf úr által megadott napi utasítások alapján”. A gazdaságban folyó műveleteket, illetve a termeléssel összefüggő teendőket naponta ellenőrizte. A napi munkálatok végzése után, kastélyába visszatérve, másnapra szóló rendelkezéseit esténként telefonon adta meg a pusztavezetőknek. Az uradalom többségében állandó, családos alkalmazottakat foglalkoztatott. Idénymunkában alkalmi dolgozókat is szerződtetett, általában Erdőgyarak, Illye, Mezőbaj helységekből, valamint a közeli Arad megyei Vadász községből. A csegödi központi majort a többi majorral jól kiépített kisvasút kötötte össze, mellette pedig karbantartott köves és földút volt. Az út szeleit nagy, lombos kőrissfák szegélyezték, azok alatt álom volt közlekedni. György apja, Kálmán gróf idős korában is naponta kocsikázott gyönyörű négyes lófogatós hintójával, s bizonyára nagyon élvezhette, hiszen mindig ő maga hajtotta a szép lovait.

Emlékeiben a Csegődön töltött időkről írja, idézem: „A Csegődi Uradalom vezetését teljes jog- és hatáskörrel György gróf úr gyakorolta, aki igen meggondolt bölcsességgel rendelkező, tiszteletet és fegyelmet tartani tudó egyéniség volt. Csegődön abban az időben már olyan modern agrotechnikát alkalmazott, amellyel kiemelkedően magas minőségű és mennyiségű eredményt ért el a termelésben. A Tisza család birtokán olyan értékes gazdaságvezetési tudnivalókat sajátíthattam el, mely elindított azon az úton, hogy a második világháború utáni években Magyarországon szerveződött Állami Kísérleti Tangazdaságoknak 30 éven keresztül felelős vezetője lehettem, nyugdíjaztatásomig. (...) Az Uradalomban foglalkoztatott dolgozók – állandó alkalmazottak, idénymunkások, napszámosok – bérüket és járandóságaikat minden esetben hiánytalanul és időben megkapták. Szociális igényeiket az adott körülményeiknek és szükségleteiknek megfelelően a földes uraság kielégítette. Az állandó, családos alkalmazottaknak korszerűsített szolgálati lakások álltak rendelkezésükre. Gyermekük is ott nőttek fel és alapítottak családot, és nekik is módjuk volt az Uradalomban elhelyezkedni. A központi majorban volt általános iskola, asztalosműhely. Az időszakos, alkalmi dolgozók általában »teljesítménybérben« foglalkoztatva. Az általam ott megélt időkben nem tudok olyanról, aki felmondott vagy elköltözött volna elégedetlenség miatt. A birtok adminisztratív ügyeit a csegődi központi irodában székelő számtartó címet viselő egyén látta el. Lényeges külső ügyekben György gróf úr egy bukaresti neves román ügyvédet vett igénybe.”

Balogh Pál 1940 szeptemberében, amikor a második bécsi döntés értelmében Nagyszalonta visszakérült az anyaországhoz, Csegőd pedig Dél-Erdély részeként továbbra is Romániában maradt, gazdatisztté való kinevezése ellenére, saját kérelmére távozott Csegődről, és Magyarországon kamatoztatta a Tisza birtokon szerzett tapasztalatait.

A háború utáni romániai földreform következtében a mintagazdaság újabb kártérítés nélküli kisajátítással tovább zsugorodott, azonban a kastélyt és lakóházakat még nem vették el, az erdőket is meghagyták.

A birtokon a majorok – Vadász, Irtás, Csegőd – közötti forgalom korszerűen volt megoldva, telefonhálózat is létezett. A kastély szép, gondozott parkjából a környező vadaskert kisebb pagodái között a mintagazdaság termékeny táblái közé árnyas tölgy- és nyárfákkal szegélyezett lovagloutak vezettek. (Tisza Kálmán: *A Tisza család krónikája*)

Nagyapám az 1930-as évek közepén bírta apámra a mintagazdaság vezetését, bár nagyapám is jó gazda volt. Hasonlóan úkapámhoz, őt is különösen közel érzem magamhoz érzelmileg, egyfelől tartásáért, másfelől a családért vállalt felelőssége miatt, amilyen szeretett családapa volt, és amiként gondoskodott a gyerekekről. Ez az, amit én is próbáltam átadni a gyermekeimnek, hogy az elődök tiszteletében, a szülők megbecsülésében, a gyerekek szeretetében az igazi keresztény értékeket és hagyományt képviseljük.

A birtok 1940-ben Dél-Erdélyben maradt, akkor édesapám egy ideig Nagyszalontán tartózkodott, később visszatért a birtokra, majd 1944–45-ben Budapesten élt. A bombázások idején bombatalálat érte a lakását, amiben lakott. Egy négyemeletes ház második emeletén volt a lakása, szerencsére a bombatalálatkor nem volt otthon, mert a ház második és harmadik emelete közé csapódott be a nagy erejű lövedék, s a ház mindkét lakása lakhatatlanná vált. Visszajött Csegődre, amit akkor éppen az oroszok foglaltak el. A háború után a szovjet befolyás alatt álló román kommunista hatalom 1949 márciusában, egy rendeletre³⁴ hivatkozva, amely a földbirtokosokat és azok családrait sújtotta, a családot megfosztották minden ingó és ingatlan vagyontól, a csegődi otthonából „kiemelték”, és kényszerlakhelyre kárhoztatták. Magyarán mondvá földönfutóvá tették. A birtokot már édesapámtól vették el, nagyapám ekkor már nem élt.

- 1949. március 2-ről 3-ra virradóra a népi demokrácia nevében összegyűjtötték az „osztályellenséget”, teherautókra rakták és kényszerlakhelyre küldték. Ez volt a híres, vagy inkább hírhedt D. O.³⁵ Hogyan érintette a családot?

- Szüleim az azelőtti napon érkeztek haza Aradról. Ugyanis megéreztek, vagy apám okos ember létére élesen látta, hogy mi fog következni, készültek rá és megszerezte az útlevelet Nyugatra a családnak (apám, anyám és bátyám). A fő intézővel megbeszélte mindent, és hátrahagyva kastélyt, birtokot, mindent, Aradra mentek, hogy elhagyják az országot. Aradon egy szállodában szálltak meg azzal a szándékkal, hogy másnap indulnak külföldre. A szállodában hívta fel

34 Az 1949. évi március 2-án kiadott 83-as számú rendelet az 1945-ös földtörvény módosítását, kiegészítő rendelkezéseit tartalmazta.

35 D. O.: domiciliu obligatoriu (román) – kényszerlakhely

telefonon – otthonról – a csegődi intéző, hogy egyik felhatalmazásról lemaradt az aláírás, azonnal jöjjön haza. Megváltoztatva a tervet, hazamentek. Már a kastélyt feldúlták, korábban az oroszok zabráltak a kastélyban, a könyveket kidobálták, felgyújtották. Hadd vessem itt közbe, hogy még ennyi idő után is kaptam egyik csegődi embertől, Kővágó Mihály Józseftől egy könyvet, amit a tűzből kapart ki és mentett meg, mert halomban volt és csak füstölgött. Egy Tisza Istvánról szóló könyv, az 1922. évi *Tisza-Évkönyv* volt, könnyes szemmel, meghatottan ajándékozta nekem. Meghatott, mert itt Marosvásárhelyen egy polgár 40-50 márkáért akarta eladni nekem a régi Tisza Kálmán utca (a Poklos-patak mellett) névtábláját, amit akkor „mentett meg”, amikor átnevezték az utcát 1944-ben. A padlásán hevertette, és '89 után megpróbálta eladni. Visszatérve 1949-hez, apámék emiatt a csegődi birtokon az egyik intézői lakásukban szálltak meg éjjelre, de a másnapra tervezett megbeszélésre nem került sor, mert nem érték meg a reggelt sem, jóval éjfél után megjelent három-négy hatósági ember, egyiküknél láthatólag pisztoly is volt, valószínűleg fitogtatás, megfélemlítés végett. Arról, hogy hová és miért viszik, nem közölték velük. Természetesen sejtették, hogy törbe csalták. Ha magam is arra az emberre gondolok – mert neve számomra ismert –, aki hazacsalta őket, csak akkor tudnék valójában megbocsátani, ha bebizonyítaná, hogy szuronyos rendőrök kényszerítették aljas cselekedetére, mert az élete mindenkinek fontos. Ám ha jószántából vagy az új rendszerben szerzendő előnyökért tette, akkor nagyon jellemtelen emberre vall a tette. Fél órát adtak arra, hogy az átvizsgált kis batyujukkal elhagyják a lakást. Édesapámmal alá akartak írni egy nyilatkozatot, hogy önként lemond a vagyonáról, de nem volt hajlandó, a végrehajtók egyike pedig ráírta a jegyzőkönyvre románul „refuzat semnătura”, vagyis hogy visszautasítja az aláírást. Az azonban már nem szerepel a jegyzőkönyvben, hogy az asztalon levő aranyórát lefoglalta „a nép nevében”. Hasonlóképpen foglalták le a nép nevében és javára az ott található mozdítható tárgyakat, pénzt, értékpapírt, ékszert, személyi tárgyakat. Tény, hogy a végrehajtók, az államosítási bizottságok is loptak, amit csak lehetett. Szüleimet és bátyámat egy nyitott teherautóval elszállították a megyeközpontba, Nagyváradra, a miliciára, amit korábban a rendőrség felszámolásával hoztak létre, és az új hatalom, a Román Kommunista Párt irányítása alatt erőszakszervezetként

működött. A teherautó időközben két-három helyen még megállt, és a hasonló sorsa jutott birtokos családokat, akiket éjnek idején szintén kiszedtek az ágyaikból, a végrehajtók batyustól felrakták a teherautóra. A nagyváradi milícián közölték velük, hogy „osztályidegenek” és kényszerlakhelyre kell menniük, de adtak bizonyos választási lehetőséget. Így kerültek a szüleim Vásárhelyre, lévén, hogy ott voltak rokonaik, ismerőseik, nagyapám itt is halt meg. Itt hetente kellett jelentkezniük ellenőrzésre a milícián a többi „kényszerlakhelyes” sorstársaikkal együtt. Irataikba bepecsételték a hátrányosan megkülönböztető D. O. jelet, amely közel másfél évtizeden keresztül korlátozta mozgásterüket, lakás- és állásigénylési lehetőségeiket. A D. O.-val megbélyegzett egykori földbirtokosoknak nem volt szabad elhagyni a város területét (a tilalom betartását szigorúan ellenőrizték, csak különleges esetekben kiállítható engedéllyel hagyhatták el – rövid időre is – a kényszerlakhelyként kijelölt várost. Csak és csakis fizikai munkára alkalmazhatták, még a diplomásokat is, iskolás gyermekeik pedig közel két évtizedig nem járhattak gimnáziumba, egyetemre, főiskolára, sőt a korábban bejutottakat is sok esetben kirúgták.

A kényszerlakhelyek minőségi állagát a nyomornegyedek képei érzékeltethetik a ma embere számára. Az ősi otthonaikból kitelepítetteknek többnyire dohos pincék, mosókonyhák és más szűk szuterén helyiségek vagy padlászúgok, vályogkunyhók jutottak lakásként, a legegyszerűbb komfort nélkül. Ilyen körülmények között is megőrizték emberi méltóságukat, életerejüket és munkabírásukat. Apám, magas képzettsége ellenére – két diplomával és doktorátusi címmel rendelkezett –, csak fizikai munkásként, napszámosként dolgozhatott. A város legszélén, egy vályogból készült kicsinyke, egyszobás csőszkunyhóban lakott családjával.

- *És Ön ebbe született bele.*

- Anyám várandós volt velem a kitelepítés időszakában, úgyhogy én már itt születtem Marosvásárhelyen a legnagyobb nyomorúságban. Ide jöttek, Vásárhelyre, és mindenki maga kellett gondoskodjon lakásról. Az egykori Szántó, később Hosszú utcában, ma 1918-as sugárút, egy neoproteštáns hívő család fogadta be őket. Onnan aztán felkerültünk a város feletti Somostető dombra vezető utcájába, a Cornești utcába. Az utca felső végében, közel az erdő alatt, egy bizonyos Mercel József

nevű szőlősgazdától béreltek a szüleim egy vályogházacskát, mondanám inkább kalyibának. Eredetileg a szőlőcsősz használta, de nem lakott benne, ide zárták a mezőgazdasági szerszámokat, a szőlőgazdálkodáshoz szükséges eszközöket. Egy alig 4x4 méteres helyiség volt, tulajdonképpen egy víz, villany és minden komfort nélküli csőszkunyhó. Négyen laktunk itt, volt benne két szalmazsákos ágy, egy szekrény, egy kis íróasztal két székkal, egy kályha – mellette egy fásláda, közepén egy asztal, egy régi stelázsi falig érő polcokkal, meg vedrek, vízhordásra és esővíz felfogásra a háztetőről, valamint ötliteres vizeskannák. Bátyám és én, amint felcseperedtünk, kannákkal mentünk vízerért, a mi utcánkkal párhuzamos, szintén a „Somira” vezető Nyár utcába, ami egykor hivatalosan Széll Kálmán utca volt, és szüleim mindig a régi megnevezést használták. A „kút” egy városi vízcsap volt, de a mi utcánk aljában, a Tisztviselő telepen is volt városi víz, onnan is szoktunk vizet cipelni. Mindkét hely nagyjából egyforma távolságra, másfél kilométernyire volt. Télen, reggelre sokszor befagyott a vederben a víz, nagy hidegek voltak akkoriban, a jeget néha fejszével lékeltük meg egy kis teafőzéshez, mert reggelig nem tartott ki a tűz a kályhában. Tűzifára nem nagyon futotta akkoriban, igaz, közel volt az erdő, de csak száraz gallyakat, letört ágakat lehetett onnan hozni. A hézagosan záródó ajtó és két ablak javíttatására kezdetben nem telt, idővel aztán új ablakkereteket vettünk, hogy a téli fagyok idején a szobában ne süllyedjen fagypontra alá a hőmérséklet. Egyébként télen vastag dunyhával takaróztunk, de még így is sokszor fagyoskodtunk. Lakóházak akkoriban nemigen voltak a közelben, és télen bizony a kiéhezett farkasok gyakran ólálkodtak lakóházunk körül. Emlékeim szerint akkoriban sokszor térdig érő hó hullott, éjszaka nem volt tanácsos egyedül kimenni a ház háta mögött lévő árnyékszékre sem. Idővel ezért vettünk egy petróleumos viharlámpát is. A ház háta mögött egy faskamra-féle kis tákolmány is volt. Nyáron valamivel „könnyebb” volt, ugyanis a kalyibához egy alacsony kis építmény, ún. nyári konyha is tartozott, amivel az volt a baj, hogy oly alacsony volt, hogy apám fejét többször megsebezte a „mennyezet”. Másfél évtizedig volt az otthonunk. Emlékszem, a Somostető tetején, nem messze tőlünk, ahol mi laktunk, egy csodálatosan szép emeletes ház is volt, gyerekkoromban mindig megcsodáltam. Apám szerint a régi polgári lőtér épülete volt, egy öreg erdész lakott benne, puskája is volt, kisgyerekként sem féltem tőle,

kedves, barátságos emberként emlékszem rá. A későbbiekben vendéglőként működött a tornyos épület, a városi gazdag polgárok gyakran fellátogattak, a cigányzenekar szépen muzsikált, a vendégek jól szórakoztak, néha kihallatszott hangos nótázásuk.

– *Hogyan élte meg ezeket az éveket gyermekként?*

– Magamban mindig büszke voltam a Tisza névre, azonban nekem teher volt gyermekkoromban, nem mindenkinek árultam el a „hosszú” nevemet. Elmesélek egy epizódot. A Somostetőn laktunk a vályogkunyhóban, és a rövidítésem, a szegények temetője, vagyis a köztemető mellett mentem haza. Akkoriban, az 1950-es években a milícián is sokan voltak magyarok, és a mezőben a nyomozókutyákat éppen idomították. Tudtam, a milicistáktól óvakodni kell, de mégis megálltam és tátottam a számat, gyermek voltam, tehát kíváncsi. Ám túl voltam már az iskolai megfélemlítésen, bár szüleink mindent elhallgattak, hogy ne érjen bántódás. A pofonokat azért a Tisza névért, a származásért már megkaptuk. Például történt egyszer, hogy télen korán elvették a villanyt és sötét volt az osztályban. Kiderült, valaki csak eloltotta. A sötétben gyorsan elővettem a táskámból az elemlámpát és felgyújtottam, hogy lássunk. De a tanító rám fogta, én oltottam ki a villanyt, hogy mutogathassam az elemlámpám. Nekem, egy Tiszának, az osztályellenség gyermekének nem hittek. Ez egy sokk volt az életemben, mert az elemlámpa drága dolog volt, azért kellett, hogy a rövidítéseken mielőbb haza tudjak a sötétben botorkálni, de az elemekkel úgy spóroltam, hogy felgyújtottam, megvilágítottam magam előtt az utat, és a sötétben futottam 8-10 métert, majd újra felgyújtottam, hogy megint megvilágítsam az utat. A lelkem adtam ki, hogy a való igazat mondjam, mégsem hitt nekem a tanítónő és megrovást, fülhúzást meg nyakleveseket kaptam teljesen ártatlanul. Így amikor a kutyás milicista megkérdezte, hogy hogy is hívnak, bajban voltam, mert otthonról azt tanultam, nem szabad hazudni. Nem mondták, de hallottam, a milicisták nekik már csináltak rosszat. De feltaláltam magam, mert a családi hagyományból mindig több keresztnevet adtak, és én a Kálmán István nevet viselem. Kivágtam magam, azt válaszoltam, úgy hívnak, hogy Kálmán István. Mondta a milicista, ez szép név, én pedig gondoltam, a másik még szebb. És mivel foglalkoznak a szüleid, kérdezett tovább. Nos, megint bajban voltam, tudtam, régebben nem voltak szegények,

apám földbirtokos volt, de azt nem szabad mondanom, még magamra haragítom a milicistákat, azt mondtam, hogy dolgoznak, túrják a földet, kapálnak, gyomláznak. Ja, az is nagyon szép, nagyon értékes. Hamar továbbálltam, nehogy egyebet is kérdezzenek tőlem.

Mint a kitelepítettek többsége, apám is kétkezi munkából, nemegyszer alkalmi munkából tartotta el a családot. Egy ideig szőlőmunkás és csósz is volt. Gyermekkorunkban megtapasztaltuk a kiközösítést, pionírok sem lehettünk, táborba se vittek, csak az „egészséges származású” iskolás társaimat vitték. Egyszer egyik osztálytársunk, nevére most is jól emlékszem, pedig már rég nem él szegény, Szász Elemérnek hívták, az meg is kérdezte, hogy Tiszát miért nem veszik fel, miért marad mindig csak pionírjelölt. Balogh Irén tanító néni azt mondta, hogy azért, mert kizsákmányoló volt az apja. Osztálytársaim előtt megszégyelltem magam, alig vártam, hogy kicsengessenek a kirohanjak az osztályból. A családot többször zaklatták házkutatásokkal.

- *Meglehetősen groteszk, hogy kisémmizték, vályogkunyhóba száműzték, és még itt is házkutatást rendeltek el.*

- A Szekuritáté jól tudta, hogy ki volt Tisza István, a Tisza család. A Tisza név még egy vályogkunyhóban is veszélyes volt. A magyarországi 1956-os forradalom leverését követő időkben házkutatásokkal zaklatták a családot. És ha egyszer egy másképp gondolkodó értelmiségire rászállnak, aki ráadásul még „osztályidegen” is volt, nem hagyták békén, „osztályellenségként” kezelték, feltételezték vagy tudták, hogy a magyar forradalommal szimpatizál, mint általában a magyarok többsége, ami a hatalom szemében óriási bűnnek számított. Apámat faggatták, tudni akarták, hogy kivel tart kapcsolatot, milyen könyveket olvas, milyen tiltott könyvei vannak, mindent átkutattak. 1957–58-ban pedig fegyvert kerestek a házban és a ház körül. Egyik házkutatásra jól emlékszem. Harmadik-negyedik alkalommal jött ugyanaz a két tiszt, nagyon céltudatosan kerestek valamit. Édesapám, bár ilyen alkalmakkor rendszerint kiküldött az udvarra, hogy megóvjon minket a kellemetlen zaklatásoktól, akkor kivételesen behívott minket is. Emlékszem, alig fértünk a szűk szobában. Valamit megérezhetett, gyanút keltett valami. Az ajtó mögött állt egy stelázsi, tányérok, csészéket, evőeszközöket tartottunk rajta, pléből valamennyi, élelmszert is talán. Az egyik nyomozótiszt lerakta a pisztolyát a polcra és

oldalgottna volna ki, amikor édesapám rászólt: – Vigyázzon százados úr, nehogy ott felejtse, még baja eshet! De már a másik lépett is be, tehát szépen összejátszottak, hogy a bizonyítékot megtalálják. Volt egy kis íróasztala apámnak, onnan minden iratot összeszedtek és elvitték egy beszélgetésre a Borsos Tamás utcai székházukba. Napokig mindhiába vártuk, nem engedték el, letartóztatták. Hogy hány napot tartották ott fogva, nem tudom, és azt is csak utólag tudtuk meg, hogy Vásárhelyről Kolozsvárra szállították a fogdába. Anyám nem volt nemesi származású, de a Sziguránca, azaz a Szekuritáté emberei őt is beidéztek kihallgatásra. A kihallgató tiszt „Dudás elvtárs”-ként mutatkozott be anyámnak, magyarul beszélt, jól megtermett nagydarab alak volt. Hamiskás kedvességgel próbálta rávenni anyámat, hogy írjon alá valami jegyzőkönyvi iratot, román nyelvű szöveg volt. Anyám nem értette, de sejtette, hogy férje ellen szól. Természetesen nem írt alá semmit, mondván, ő semmit sem tud, hiába is gyözködik, semmit nem fog aláírni, engedjék el, anyaként kiskorú gyerekeit egyedül rendezi, közben dolgoznia is kell a betevő falatért. Dudás elvtárs kezdetben megértőnek mutatkozott, azt mondta, hogy ők jól tudják, hogy valójában nem hibás férje „bűnéért” (így!), azt ajánlotta, hogy mielőbb váljon el a férjétől, s meglátja, jól fog járni két kiskorú gyerekével együtt. És hogy hihetőbbnek tűnjön, a szomszéd szobából behívta szekus társát, mint tanút, és azzal állt elő, hogy az államtól lakást fog kapni, meg állami jó munkahelyet is, ha elválik a férjétől, és a Tisza névről is lemond, gyerekei számára a leánykori, Vékás családnevet veszi fel. Persze ilyesmiről anyám hallani sem akart, és felháborodva, kategorikusan megtagadta Dudás aljas pimaszságát... 1989 után véletlenül hallottam egy Dudás nevű szekusról és megkérdeztem édesanyámat, ismerte-e? Megborzadt és akkor elmesélt mindent erről a szadista emberről.

– *Mi volt a vád az édesapja ellen?*

– A marosvásárhelyi fogdából Kolozsvárra szállították apámat, és politikai alapon, vallási okokra hivatkozva, egy hetednapos adventista csoport elleni perben ítélték el tiltott gyülekezés, a társadalmi rend elleni szervezkedés és bujtogatás vádjával. Huszonötven voltak a csoportban, apám tizennégy (14) évet kapott. Édesanyám a lehetetlent is megpróbálta, 300 lejt fizetett a hiábavaló fellebbezésért Kolozsváron.

Pénzünk sem volt, tele voltunk nyomorúsággal, de kölcsönből, ismerősöktől összeszedte a hatóságok által hivatalból kirendelt védőügyvédnek a fellebbezésért járó illetményt. Természetesen hiábavaló volt a fellebbezés, és még azt sem mondták meg, hogy a börtönéveit hol tölti le. Apám nehéz börtönévei alatt semmit sem tudott családjáról, vagyis rólunk, mert a politikai foglyoknak se levél, se csomag, se családtagok látogatása nem járt, csak a köztörvényes bűnözők részeseültek kedvezményben. Szabadulása után tudtuk meg, hogy a szamosújvári börtönbe vitték, és ha még pár évet kellett volna maradjon, akkor valószínűleg soha nem láttuk volna viszont.

2008-ban a Hargitán, a kolozsvári Béli Mária lánya révén találkoztam Dávid Gyula irodalomtörténésszel, volt '56-ossal, aki elmesélte, hogy édesapámmal együtt raboskodtak Szamosújváron, és amikor kiengedtek, annyira le volt gyengülve, hogy egyből nem is tudott Vásárhelyre hazajönni, hanem Kolozsváron náluk, vagyis Gyula bácsiéknál szállt meg. Amikor hazajött a somostetői lakásba, akkor nem találkoztunk, mert én Csíkszeredában voltam a mostani Márton Áron Gimnáziumban.

- *Édesanyja ott maradt két gyermekkel. Hogy hogyan éltek meg édesapja letartóztatását, elképzelni is nehéz. Tény, Ön a csíksomlyói gyermekotthonba került.*

- Magunkra maradtunk, anyám megfeszített munkával próbálta pótolni a hiányzó keresetet, de megbetegedett és hosszabb időre kórházi kezelésre szorult, súlyos műtéten esett át, neki is rém nehéz lehetett egyedül. Később bátyám, noha jó tanuló volt, csak szakiskolába járhatott, szerencsére bentlakásba került, én pedig egy távoli rokonom segítségével kerültem állami gondozásba. Béli Dénes bácsi, szintén kitelepített D. O.-s volt, Marosvásárhelyen egy kis 3x3-as előszobában élt a Borsos Tamás utcában, ő volt az én jötevőm. Sokszor felkerestem, mondhatom, ő tartotta bennem a lelket. Ismeretsége révén elintézte, hogy engem befogadjanak a csíksomlyói nevelőintézetbe. A szerencsétlenségben szerencse volt, hogy felvettek a csíksomlyói gyermekotthonba, nem „akárhová”, hanem mégiscsak Erdélyben, Székelyföldön maradhattam. A Tisza név sem volt olyan rosszul hangzó, úgy tudom, jötevőm óhaja és valamilyen megállapodás révén apám politikai elítéltségéről nem vettek tudomást, tehát nem az „osztályellenség” megtűrt

gyereke voltam, mint otthon az iskolában. Hivatalosan úgy voltam elkönyvelve, mint a többi bajba jutott, segítségre szorult szegény gyerek. Dénes bácsi is külön felhívta a figyelmemet, hogy az intézetben senkinek ne beszéljek családom régi dolgairól, mert rosszindulatú emberek mindenhol akadhatnak. Megfogadtam tanácsát, szerencsére tanáraim sem hoztak elő ilyen témát. Pedig a nevelők szokás szerint érdeklődni szoktak az árvaházi gyerekek szülei, rokonai iránt is. Sok szomorú esetet lehetett hallani. Az elhagyatottak között olyanok is voltak, nem is egy, aki egyik szülőjét sem ismerte, rokonairól sem tudott, vagy ha voltak is rokonai, nem törődtek sorsával. De ők más okokból jutottak ilyen helyzetbe. Emlékszem, volt egy Szabó Kálmán nevű nevelőnk, akivel soha nem beszélgettünk családi dolgokról, származásról soha nem kérdezett, nem firtatta, ki fia vagyok, jó ember volt, éreztem, hogy tudja az én esetemet, származásomat, és azt is, hogy együttérez velem. Azonban volt egy nevelőnő, akinél éppen az ellenkezőjét éreztem, tőle a rosszindulatot tapasztaltam meg. Családom felől ő sem érdeklődött, de mindig valamiért belém kötött, bizonyára ő is ismerte az esetemet, a két nevelő közül egyiknek megőriztem emlékezetemben a nevét, a másiknak csak a gúnynevére emlékszem, Boszinénak neveztük.

Általában jól viselkedtem, de egyszer néhány társammal közösen olyasmit cselekedtünk, amiért büntetést is kaptunk. Az intézetnek nagy tágas udvara volt, megengedték, hogy a közeli borvízforráshoz is elmenjünk, de a ferencesekhez nekünk tilos volt menni, ugyanis azt mondták, hogy ott egy gonosz pap bácsi van, aki rosszra tanít. A tilalom ellenére három társammal mégis elmentünk megnézni a hatalmas templomot, a pappal is beszélgettünk, persze nem is volt rossz bácsi, és főként rosszra nem tanított. Bár jellemző a gyermekotthoni gyerekekre az összetartás, akkor mégis akadt valaki, aki besúgott minket. Persze a büntetés sem maradt el, sorba állítottak és nádpálcával körmösöket osztogattak, de kivételesen a legnagyobbakat valamiért én kaptam. Persze bosszantott a negatív diszkrimináció, úgy éreztem, az „osztályellenség” leszármazottjára kirótt megtorlás volt a nagyobb büntetés. Végül is nem annyira a nádpálcás körmösök mikéntje izgatott, számomra inkább az volt meglepő, hogy az engedetlenséget megtorló nevelőnő akkor elmondta, hogy mindenikünknek névre szóló, fényképpel ellátott dossziéja van, amibe minden rossz cselekedetünk,

jellemzésünk be lesz írva, bárhova is kerülünk az életben, mindenhova elkísér. Persze, hallottam én már ilyesmiről, de nem tudtam, mire véljem, fenyegetésnek vagy figyelmeztetésnek, avagy véletlen elszólásnak.

Kedves Béldi Dénes bácsimnak köszönhetem azt is, hogy a későbbiekben visszakérültem az akkor már zárt várossá nyilvánított Marosvásárhelyre, mert amikor tizennégy éves korom határán személyi igazolványt kellett kapjak, jó előre figyelmeztetett, hogy mindenáron próbáljam meg a marosvásárhelyi illetőséget megőrizni. Csíksomlyóról persze nem lehetett marosvásárhelyi személyit kapni, megszökni sem mertem, inkább az intézet vezetőjéhez fordultam, elkérezkedtem, de nem mertem a valós okot megmondani, hanem édesanyám betegségét említettem, ami egyébként is megfelelt a valóságnak. Szülővárosomban csináltattam személyit. Volt egy kollégám, aki nagyon nehezen viselte el a bentlakás körülményeit, jöllehet nem volt rossz az ellátás, legalábbis számomra nem ezért volt rossz. Ő somosdi volt, és amikor kiosztották május elsejére az új ünnepi ruhát és cipőt, megszökött az intézetből, vonatjegyre pénze persze nem volt, ezért gyalog elindult a vasúti síneken, hogy majd hazatalál. Dédáig ment, ahol a váróteremben fáradtan elaludt, a milícia rátalált, persze visszahozta, és azért kapott szigorú büntetést, mert elkopott a vadonatúj cipője, azaz a talpfák és vasúti töltés éles kövei szétzúzták.

- *Hány évet töltött a csíksomlyói árvaházban?*

- Tizenkét évesen kerültem az intézetbe, de jóval édesapám szabaddulása után kerültem vissza. Iskolai szünetekben szinte minden alkalommal hazalátogattam, mégpedig Béldi Dénes bácsim jóvoltából, aki spórolt pénzéből vette meg a vonatjegyemet. Emlékszem, Marosvásárhelyig egy másodosztályú vonatjegy ára akkor 41 lejbe került³⁶, oda-vissza persze a duplája, ami nem csekély összeg volt akkoriban, számunkra túl sok. Évente legalább háromszor hazalátogatni, édesanyám szűkös anyagi helyzete miatt, segítség nélkül, nem hiszem, hogy sikerült volna. Általában Dénes bácsi várt engem az állomáson, mert édesanyám dolgozott valahol reggeltől estig. Egy alkalommal meglepetésben volt részem, mert személyesen édesanyám várt az állomáson,

36 1960-ban a romániai minimálbér nagysága 400 lej volt.

nagy boldogan. Nem tudtam mire vélni, s ő nem árulta el, meglepetésnek szánta, hogy amíg Csíkban voltam, édesapám, nyugati nyomásnak köszönhetően, politikai fogolyként amnesztiával szabadult és hazakerült. Otthon, amikor a somostetői szerény lakásunkba beléptem, egy hajlott hátú öregemberrel találtam szembe magam... Ennyi idő után sem lehet azt egykönnyen elmondani, könnyek nélkül felidézni... Édesapám volt, aki meggyötörten, igen rossz egészségi állapotban, 1964-ben megszabadult a haláltól, igen. Akkor külföldi, főként amerikai nyomásra megkegyelmezték a politikai elítélteknek, és általános amnesztiával kiengedték.

- *Hogyan alakult az élete, már nem akart hazamenni Vásárhelyre?*

- A hírhedt szamosújvári kommunista börtönből apám megrongált egészségi állapotban szabadult, nem kis időbe telt, amíg felépült és munkába állhatott. Én akkor már elkezdtem a gimnáziumot Csíkszeredában, a mai Márton Áron Gimnáziumba jártam, ingyenes bentlakást kaptam. Tehát vállaltam az ottmaradást, hiszen otthon nagy volt a nyomorúság. Aztán Csíkszeredában a Tisza nevet, főleg hogy gyermekotthonból jöttem, nem hozták összefüggésbe a történelmi családdal. De például az iskolai „kedves nővér” Bónis Johanna volt, Lázár lány, szintén kitelepített, tudta az esetemet, vagy ott volt Balázs Andris édesanyja és még egy páran, mind igen kedves, megértő emberek, természetesen nem beszéltünk kényes dolgokról, de a közelséget, a melegséget az ember megérzi.

Apám időközben felépült, istenhite megsegítette, lelke és egyénisége nem sérült meg. Orvosi ellátásban is részesült, és otthon, a somostetői kicsinyke házban visszanyervén egészségét és jókedvét, magánúton idegen nyelvek tanításával kereste kenyerét és tartotta fenn családját, töretlen életkedvvel. 1980-ban halt meg, 82 éves korában fejezte be hívő, küzdelmes életét.

- *Beszéljen pályájáról, bölcsésznek készült, olvasom a családi krónikában. Miért nem sikerült?*

- Bevallom, kimondottan csak az én hibámból nem sikerült. Elég későn döntöttem úgy, hogy mégis megpróbálom. Néhányan tudták Csíkban is, Vásárhelyt is, hogy Kolozsvárra szeretnék felvételizni. Voltak, akik csodálkoztak is, hátam mögött összesúgtak, hogy ilyen

származással és névvel nem sok esélyem lehet. Édesapámmal kapcsolatosan nekem is rossz emlékeim voltak Kolozsvárról, hiszen '58-ban épp a kolozsvári tartományi hadbírószágon ítélték súlyos fegyházbüntetésre. Én sokáig törtem a fejem, azon merengtem, hogy mihez is kezdjek? Elég későn döntöttem, hogy mégis megpróbálom Kolozsvárt. Vizsga előtt csupáncsak két héttel vettem igénybe nagynéném korábban felajánlott segítségét. A hátralevő rövid idő alatt Telekiné Tisza Aimée nagynéném készített fel, persze, ez nem volt elegendő idő arra, hogy mindent, a lemaradást pótolni tudjam, a kért anyag részletes átvételére és elsajátítására nem futotta. Elvittek aztán katonának, amikor pedig hazakerültem, akkor Marosvásárhelyre jöttem, dolgozni kellett, segédmunkásként kezdtem, a későbbiekben esti tagozaton végeztem el az építészeti technikumot és az építkezési trösztnél dolgoztam nyugdíjazásomig.

- A '70-es években enyhült valamelyest a légkör, a rendszer hatalmasai már nem félték az osztályellenségtől. Közben felnőtté váltak. Akkor sem beszélt édesapja a történetükről, a családi múltról, ősről, felmenőkről?

- Néha tett említést a múltból, inkább csak akkor, ha kérdeztem. Tisza Istvánról mesélt, hogy amikor ezredparancsnok volt, ő fiatal tisztként az ezredében szolgált, de a birtokokról nem szívesen beszélt. Sajnos, akkorra már ő is lemondott minden reményről, sohasem gondoltuk volna, hogy a kommunista világ megváltozik. Utólag mulasztásnak látom, például rokonaimat, a Teleki gyerekeket óvatosan felkészítették - igaz, jóval nagyobbak voltak, mint bátyám és én -, hogy az iskolában, amit mondanak, azt el kell fogadni, de a valóság más. Nálunk másképp volt, azért is hallgatták el, hogy jobban beilleszkedjünk az adott körülmények között. Aztán amikor látták, hogy bántanak az iskolában, fokozatosan egyet s mást megtudtunk a család régi történetéből. Említettem, hogy kisiskolás koromban kerek egy hétig nem jártam iskolába, otthonról elmentem, és a Somostetőn bujkáltam, amikor pedig gondoltam, hogy vége van az iskolának, hazamentem. Gyanús lettem otthon, hogy nincs házi feladat meg lecke, de édesapám hamar rájött, hogy mi a helyzet, leült velem beszélgetni, így szép lassan tudomást szereztem a dolgokról, ami pontosan az ellenkezője volt annak, amit nekem mondtak az iskolában.

- *A család századokra visszamenőleg református volt. Őrizték-e a vallásos hagyományokat, mi volt az egyházhoz való viszonyuk?*

- Természetesen vallásosan neveltek, gyermekkoromban keresztyén értékrendre, hívó életvitelre tanítottak. Azt már mondtam, hogy amikor szüleim Marosvásárhelyre jöttek, egy neoprotestáns keresztyén család fogadta be. Szombatosok voltak, a hetednapos adventista gyülekezet tagjai. Hitük és erkölcsi alapjuk a Biblia. Befogadók hatására szüleim is hetednapot (szombatot) ünneplő adventista hívők lettek. Azonban a kommunista elvek nem egyeztek az Isten-fogalommal. Az egyre fokozottabbá váló kommunista elnyomás idején az istentagadás is pártpolitika lett. Ilyenformán kettős elnyomás, hátrányos megbélyegzés nehezedett a családra. Az Arany János utcában volt az imaház, és az istentiszteleteken mindig volt egy-két szekus, hogy ha a prédikátor valami olyasmit mond, akkor intézkedjenek, a következő hétvégén már nem prédikálhatott. Engem már ezen hitre kereszteltek, de felnőttkoromban visszatértem a református felekezetbe. Édesapám szülőfalujában, Erdőgyarakon konfirmáltam, aktív tagja vagyok a kövesdombi gyülekezetnek, a lányom is itt, Marosvásárhelyen konfirmált. Az adventista egyház engedélyezett keresztyén egyház volt, de létezett egy tiltott csoportja, őket tartóztatták le és ítélték el az ötvenhatos forradalom leverése után, közöttük édesapámat is. Örömmel mondhatom, hogy őszintén el tudok beszélgetni Lőrincz János tiszteletessel, akinek az édesapja református lelkészként szintén a szamosújvári börtönben raboskodott. Unokámat is ő keresztelte.

Szüleim az 1970-es években az Ady negyedben egy garzon blokklakásban laktak, apám ott halt meg. A Szabadság úti református egyházközségtől egy lelkész búcsúztatta a református temetőben. Furcsa, de apám temetésén hatósági emberek, két szekus tiszt is megjelent, akik füleltek, még holtában sem hagyták békén. A temetés végén a sírnál egy számunkra ismeretlen hívőprédikátor is felszólt, mire két bőrkabátos civil szekus karonfogva elvitte onnan. Szemtanúk mondták anyámnak, hogy a temető bejáratánál beültették egy autóba és elvitték. Meglepő és furcsa, akkor ismét rám irányult a hatóságiak figyelme, talán nem véletlen, de egy darabig Magyarországra sem kaptam útlevelet, pedig előtte, 1978-ban már jártam Magyarországon; igaz, akkor sem ment simán, sokáig kellett várnom a jóváhagyásra.

1982-ben kaptam újra útlevelet Magyarországra és két másik szocialista országba, az NDK-ba és Csehszlovákiába is kiengedtek, akkor találkoztam budapesti rokonoknál Aimée nagynénémmel, aki szerencsére Nyugat-Németországba is kapott útlevelet, mivel nagyobbik leánya akkoriban már Münchenben élt.

- *Tehát mondhatjuk, hogy élete úgy alakult, mint bárkinek a kommunizmusban, hozzájutott egy lakáshoz, családot alapított, beállt a taposómalomba?*

- Ez így nem igaz. 1971-ben az építkezési vállalatnál dolgoztam, és akkoriban a vállalat alkalmazottai közül elég sokan ingyenesen blokklakáshoz jutottak. Én is kérvényeztem, de aztán rájöttem, hogy hogyan mennek a dolgok, vagyis nem mindig korrekten, ismeretség, befolyás is kell hozzá, sok esélyem nem volt, hogy egyhamar lakáshoz juthatok. A vállalatnál 1971-ben még kezdő voltam, akár nyolc-kilenc évet is várnom kellett volna, hogy némi szerencsével a várólista élére kerüljek. Lakásunkat, amiben jelenleg is lakunk – egy háromszobás, javított komfortos tömbházlakást –, 1973-ban vettem, vagyis vettük feleségemmel együtt. Akkori vételára 89 ezer lej volt. 19 ezer lej előleget kellett befizetnem, de mivel ennyivel én nem rendelkeztem, a hiányzó összegre takarékpénztári kölcsönt vettem fel, amit öt év alatt kellett visszafizetni. Hetvenezerre szintén bankkölcsönt adtak, amit 2%- és 5%-os kamattal 23 év alatt törlesztettünk a feleségemmel, összesen 95 ezer lej összeget. Amikor tízemeletes tömbházunk építését elkezdték, nyomban kérvényeztem a telefont, mert tudtam, éveket kell rá várni. Nekünk szerencsénk volt, mert épp akkoriban bővítették a telefonhálózatot, és két év alatt, amíg a tízemeletes tömbházunk felépült, szinte egyszerre kaptuk meg a lakást és a telefont. Jó pár évig csak nekünk volt telefonunk a 44 lakásból álló lépcsőházunkban. Ma is itt lakunk. Két gyermek után most már van három unoka, a lányom Magyarországon él, ott van két kislány, a fiam pedig itt él a szülővárosában. Korábbi kétszobás lakása helyett néhány éve a mi lakásunk közelében egy négyemeletes tömbházban vettünk egy háromszobást, neki egy fia van, szinte naponta egyedül is át szokott jönni hozzánk, a nagyszülei örömére. Ugyanis amióta a gyerekeink kirepültek, feleségemmel ketten lakjuk a lakást. Sajnos, egykori jótévőm, uzoni gróf Béli Dénes nem érte meg a '89-es változást, 1988-ban meghalt.

- 1990 után bekövetkezett az, amire nem számítottak: nyíltan lehetett beszélni a múltról, megalakult a történelmi családokat tömörítő Castellum Alapítvány, megkezdődött a visszaszolgáltatás. Hogyan látja az elmúlt két évtizedet, lehet erkölcsi és anyagi jóvátételről beszélni? Ma hol tart a visszaszolgáltatás?

- Megpróbáltuk visszaigényelni, amit lehetett. Természetesen kötelességemnek éreztem, hogy a törvény adta lehetőséget maximálisan kihasználjam, de fontosnak tartottam elődeim iránti tiszteletből is. Bihar és Arad megyei kataszteri és telekkönyvi iratok, térképek beszerzésével kezdtem megismerni családom 2. világháború utáni éveiben elkobzott családi birtokait. Sok utánajárás meg huzavona után morzsákat kaptunk vissza. Eleinte csak azoknak mérték ki a törvény által igényelhető 10 hektárt, akiknek a megszűnt kollektív gazdaságban volt földje. A jobb és nagykiterjedésű földeket, amik az állami gazdaságok (Gostat) tulajdonában voltak, nem lehetett kimérni, csak részvényeket adtak a jogosultaknak. A földosztó bizottság úgy mondta, hogy a Tiszák földjei mind az állami gazdaság tulajdonába kerültek, és 10 hektárért csak részvényeket adnak. Azonban megtudtam, Csegődön egy 9 hektáros rész a tsz-hez³⁷ került, úgyhogy kimértek édesanyámnak 4,5 hektárt, úgyszintén nekem is ennyit. Akkoriban testvérem magyar állampolgárként Pécssett élt. A visszaszolgáltatáshoz román állampolgárság kellett. A csegődi kastély visszaszerzése végett a nagyváradi levéltárban csak többszöri próbálkozás után sikerült beszereznem a szükséges iratokat. Bizonyára azért nem akarták kiadni az iratokat, mert az állami levéltárban nem az állam, hanem a nagyapám szerepelt tulajdonosként. 1996-ban per útján megpróbáltam visszazepelni, de az évekig tartó pereskedésem kudarccal végződött. Furcsa bírói döntés született, ugyanis jogilag nem képezte az állam tulajdonát, mert a per tárgyát képező ingatlan kimaradt az 1949-es, valamint a későbbi években végrehajtott államosításból.

Szerencsénkre a későbbiekben a visszaszolgáltatási jogszabályok valamelyest változtak, a 2000-ben elfogadott restitúciós törvénnyel az államosított termőföldek visszaszolgáltatásának maximált felső határát 10-ről 50 hektárra módosították, és a 2001-ben elfogadott 10-es számú, ún. „jóvátételi törvény” alapján, testvérem hathatós segítségével,

37 mezőgazdasági termelőszövetkezet: kollektív gazdaság

másfél évig tartó pereskedések eredményeként visszaszereztük az 1949-ben elkobzott csegődi családi kastélyt, melyet jelenleg is halmozottan fogyatékos gyerekek lakják. Azóta György bátyám kettős állampolgárként Csegődön él családjával, és a visszaszerzett közös birtokaikat rendezi. Tény, ha nem ott él az ember a birtokon, távolból nem lehet igazgatni. Bár nehéz szívvel, de úgy döntöttünk, hogy a kettőnk tulajdonát képező kastélyépületet eladjuk. Azonban még most is van évek óta tartó peres ügyünk, amit bátyám intéz ügyvédi segítséggel.

Részleges visszaszolgáltatások révén valamelyest rehabilitáltak, kárpótlás létezik, a gyerekeimet így tudtam segíteni, ámbár saját maguk sorsát jól intézik, de a családi örökségből származó pótlék mindannyiunknak jól jön. Azonban még nem hallottam, hogy a hírhedt 1949/83-as számú rendelettvényt, amelyre hivatkozva a kitelepítést, államosítást és teljes vagyonekobzást végrehajtották, a hatalmon levő kormányok elítélték volna. Tartanak ugyan megemlékezéseket, de hogy magas politikai szinten, köztársasági elnök vagy miniszterelnök megkövette volna az ország nevében a meghurcoltakat, ilyenről nem tudok.

- *Aktív tagja a Castellum Alapítványnak, amely ki is tüntette Torma Miklós-díjjal. Hogyan látja, van még ma valamiféle szerepe a társadalomban a történelmi családoknak, vagy éppen a főnemességnek? Kötelez a név?*

- Torma Miklós a Castellum szellemiségének egyik meghatározó egyénisége, alapítója, ügyvezető elnöke volt. Jó szervezőkészséggel rendelkezett, életének utolsó évében, 2005-ben is ő szervezte a Castellum hagyományos évi találkozóját Gernyeszegen, ahol nyolc országból közel 240 résztvevő vett részt. Halála után a Castellum vezetősége Torma Miklós-díjat alapított. Azokat a tagokat jutalmazták vele, akik figyelemre méltó eredményt értek el az alapítvány céljainak megvalósításában. Évente egyszer egy személy veheti át a díjat. A megváltozott körülmények között mutatott példa elismerésképpen, 2014-ben tüntettek ki Torma Miklós-díjjal; mi tagadás, jólesett.

A név természetesen kötelez. Nekünk mindig azt tanították, hogy legyél büszke a nevedre, büszkélkedni nem szabad, de a magatartásoddal kell példát szolgáltatni. Felmenőkre szégyent hozni nem szabad a viselkedésben. A szülői intelem így szólt: fiam, légy tisztességtudó, becsületes és szavahihető. Én ezt belülről érzem, és magam is azt a

példát követem, amit a szüleimtől tanultam, a harmonikus családi együttlétet, egyetértést, megértést.

Ami pedig a nemesség, a földbirtokos arisztokrácia, mint társadalmi réteg évszázados történelmi-társadalmi vezető szerepét illeti, végleg megszűnt a második világháborút követő politikai átrendeződés folyamán. Vagyis az erdélyi nemesi-főúri világnak vége lett, ami volt, az elmúlt, nem hozható vissza. A mai 21. századi romániai társadalomban a történelmi családok egykori társadalmi-politikai szerepvállalását kizártnak tartom. A mai szerepvállaláshoz elsősorban anyagi tőke és elhivatottság kell, hogy az ország és nemzet szolgálatában tevékenykedjen. Egyébként is a második világháború után – midőn a moszkvai irányítás alatt álló román kommunista párt került hatalomra – a nemesség, a földbirtokos arisztokrácia, vagyis a történelmi családok nagy része a kommunista hatalom jogfosztása és megfélemlítése elől menekülve a világ minden tájára szétszóródtak. Ámbár van néhány főnemesi sarj, mint pl. Teleki, Kálnoky, Mikes, akik Nyugatról hazatértek Erdélybe, és itthon őseik birtokát visszaszerezve elkezdték újraépíteni az életüket. Figyelemre méltó, igen dicséretes esetek ezek, bárcsak többen követnék példájukat. A romániai restitúció, vagyis a visszaszolgáltatás, annak ellenére, hogy őseink 1945 után elkobzott vagyonából kicsiny töredéket lehetett visszaszerezni, valójában nem lebecsülendő, arra elégséges, hogy immár emberi módon, elfogadható anyagi körülmények között éljünk, megszabadulva az évtizedekig tartó megaláztatásoktól és nyomorúságtól. Így is akadtak olyanok, akik irigykedtek. Emlékszem, a '90-es évek elején egy ismerősöm, akivel egy vállalatnál dolgoztam, korábban párttitkár is volt, irigykedve mondta: „könnyű nektek, mert az államtól kaptok 10 hektár földet, de bezeg nekünk semmit sem adnak.” Persze, nekik nem is volt földjük, tőlük nem is vettek el semmit. Tudtam róla, szép lakásban lakik, és még szebb kertes háza is van, éppen akkoriban festette a háza homlokzatát, meg is említettem neki, mire ő: „Az teljesen más, nem az államtól kaptam, kihaltak az öregeim, tőlük örököltem.” Állíthatom, furcsa elképzelése volt „elvtárs” ismerősömnék.

- Az unokák már más légkörben és a család történetének ismeretében nőnek fel?

- Többnyire igen, a hagyományok követésének fontosságát is megszoktam említeni mindhárom unokámnak. Szerintem a hitoktatás is nagyon fontos kéne legyen a családok életében. Édesapám a börtön-életéről nem sokat mesélt, de ha néha rákérdeztem, egyet s mást elmondott. Azt tudom, ő is mondta, hogy hitéből táplálkozott, kitartása adott erőt a nehézségekben, aki pedig nem hitt semmiben, bármilyen erősnek is mutatkozott, hamar belerokkant. Aki a hit megtartó erejében bízott, átvészelte a szörnyűségeket. A hitnek nagyon fontos szerepe van, erőt kölcsönöz a nehézségekben.

A családi címerünkben szereplő latin jelmondat: Persevero (kitartok), híven tükrözta és remélem mindig tükrözni fogja a Tiszák jellemét, közéleti szerepvállalásban vagy hétköznapiakban egyaránt.

*Szilágyi Domokos 2. „míg végül megbékül az ürrel”, 2017
(filctoll, 70x50 cm)*